

Συλλογή της Νομολογίας

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (τέταρτο τμήμα)

της 16ης Ιουλίου 2020*

«Προδικαστική παραπομπή – Προστασία των καταναλωτών – Οδηγία 93/13/ΕΟΚ – Άρθρα 6 και 7 – Συμβάσεις που συνάπτονται με καταναλωτές – Ενυπόθηκα δάνεια – Καταχρηστικές ρήτρες – Ρήτρα βάσει της οποίας ο δανειολήπτης βαρύνεται με το σύνολο των εξόδων σύστασης και εξάλειψης υποθήκης – Αποτελέσματα της κηρύξεως της ακυρότητας των εν λόγω ρητρών – Εξουσίες του εθνικού δικαστηρίου σε περίπτωση ρήτρας που χαρακτηρίζεται ως “καταχρηστική” – Κατανομή των εξόδων – Εφαρμογή εθνικών διατάξεων ενδοτικού δικαίου – Άρθρο 3, παράγραφος 1 – Εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών – Άρθρο 4, παράγραφος 2 – Εξαίρεση των ρητρών που αφορούν το κύριο αντικείμενο της συμβάσεως ή το ανάλογο ή μη του τιμήματος ή της αμοιβής – Προϋπόθεση – Άρθρο 5 – Υποχρέωση διατύπωσης των συμβατικών ρητρών κατά τρόπο σαφή και κατανοητό – Δικαστικά έξοδα – Παραγραφή – Αρχή της αποτελεσματικότητας»

Στις συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-224/19 και C-259/19,

με αντικείμενο δύο αιτήσεις προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, που υπέβαλαν το Juzgado de Primera Instancia n.º 17 de Palma de Mallorca (πρωτοδικείο υπ' αριθ. 17 της Πάλμα ντε Μαγιόρκα, Ισπανία) (C-224/19) και το Juzgado de Primera Instancia e Instrucción de Ceuta (πρωτοδικείο της Θέουτα, Ισπανία) (C-259/19), με αποφάσεις της 12ης Μαρτίου 2019 και της 13ης Μαρτίου 2019, οι οποίες περιήλθαν στο Δικαστήριο αντιστοίχως στις 14 Μαρτίου 2019 και στις 27 Μαρτίου 2019, στο πλαίσιο των δικών

CY

κατά

Caixabank SA (C-224/19),

και

LG,

PK

κατά

Banco Bilbao Vizcaya Argentaria SA (C-259/19),

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (τέταρτο τμήμα),

συγκείμενο από τους Μ. Βηλαρά, πρόεδρο τμήματος, S. Rodin (εισηγητή), D. Šváby, K. Jürimäe και N. Piçarra, δικαστές,

* Γλώσσα διαδικασίας: η ισπανική.

γενικός εισαγγελέας: H. Saugmandsgaard Øe

γραμματέας: A. Calot Escobar

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία,

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

- ο CY, εκπροσωπούμενος από τον N. Martínez Blanco, abogado,
- η Caixabank SA, εκπροσωπούμενη από τον J. Gutiérrez de Cabiedes Hidalgo de Caviedes, abogado,
- ο LG, εκπροσωπούμενος από τον R. Salamanca Sánchez, abogado, και την M.C. Ruiz Reina, procuradora,
- η Banco Bilbao Vizcaya Argentaria SA, εκπροσωπούμενη από τους C. Fernández Vicién, J. Capell Navarro και A. Picón Franco, abogados,
- η Ισπανική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον L. Aguilera Ruiz και την M. J. García-Valdecasas Dorrego,
- η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκπροσωπούμενη από τους J. Baquero Cruz και N. Ruiz García,

κατόπιν της αποφάσεως που έλαβε, αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα, να εκδικάσει την υπόθεση χωρίς ανάπτυξη προτάσεων,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

- 1 Οι αιτήσεις προδικαστικής αποφάσεως αφορούν την ερμηνεία των άρθρων 3 έως 8 της οδηγίας 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 1993, σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές (ΕΕ 1993, L 95, σ. 29).
- 2 Οι αιτήσεις αυτές υποβλήθηκαν στο πλαίσιο δύο ενδίκων διαφορών, αφενός, μεταξύ του CY και της Caixabank SA και, αφετέρου, μεταξύ του LG και της PK και της Banco Bilbao Vizcaya Argentaria SA, σχετικά με καταχρηστικές ρήτρες που περιέχονται σε ενυπόθηκες δανειακές συμβάσεις.

Το νομικό πλαίσιο

Το δίκαιο της Ένωσης

- 3 Η δέκατη έκτη, η δέκατη ένατη, η εικοστή και η εικοστή τέταρτη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας 93/13 έχουν ως εξής:

«[εκτιμώντας] ότι η βάσει των καθορισθέντων γενικών κριτηρίων [...] εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα των ρητρών, ιδίως στις επαγγελματικές δραστηριότητες δημοσίου δικαίου που παρέχουν υπηρεσίες στο κοινό λαμβάνοντας υπόψη την ταυτότητα συμφερόντων με τους χρήστες, πρέπει να συμπληρώνεται από κάποιο μέσο γενικής αξιολόγησης των διαφόρων εμπλεκόμενων συμφερόντων· ότι αυτό αποτελεί την απαίτηση καλής πίστης· ότι, κατά την εκτίμηση της καλής πίστης, πρέπει να δίνεται ιδιαίτερη προσοχή στη διαπραγματευτική δύναμη εκατέρου των συμβαλλομένων, στο αν ο καταναλωτής παρακινήθηκε κατά οποιοδήποτε τρόπο να αποδεχθεί τη ρήτρα και αν η παροχή των

αγαθών ή των υπηρεσιών έγινε κατόπιν ειδικής παραγγελίας του καταναλωτή· ότι αυτή η απαίτηση μπορεί να ικανοποιηθεί από τον επαγγελματία όταν συναλλάσσεται με έντιμο και δίκαιο τρόπο με τον αντισυμβαλλόμενο του οποίου οφείλει να λαμβάνει υπόψη τα νόμιμα συμφέροντα·

[...]

ότι, για τις ανάγκες της παρούσας οδηγίας, η εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα δεν πρέπει να αφορά τις ρήτρες που περιγράφουν το βασικό αντικείμενο της σύμβασης ούτε τη σχέση ποιότητας τιμής του προμηθευμένου αγαθού ή της παροχής· ότι το βασικό αντικείμενο της σύμβασης και η σχέση ποιότητας/τιμής μπορούν, ωστόσο, να λαμβάνονται υπόψη κατά την εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα άλλων ρητρών [...]

ότι οι συμβάσεις πρέπει να συντάσσονται με σαφή και κατανοητό τρόπο· ότι ο καταναλωτής πρέπει να έχει πράγματι την ευκαιρία να λάβει γνώση όλων των ρητρών και ότι σε περίπτωση αμφιβολίας πρέπει να υπερισχύσει η πιο ευνοϊκή ερμηνεία για τον καταναλωτή·

[...]

ότι οι δικαστικές αρχές και τα διοικητικά όργανα πρέπει να διαθέτουν τα κατάλληλα και αποτελεσματικά μέσα ώστε να θέτουν τέρμα στην εφαρμογή των καταχρηστικών ρητρών στις συμβάσεις που συνάπτονται με τους καταναλωτές».

4 Το άρθρο 1 της οδηγίας 93/13 ορίζει τα εξής:

«1. Η παρούσα οδηγία έχει αντικείμενο την προσέγγιση των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών, οι οποίες αφορούν τις καταχρηστικές ρήτρες στις συμβάσεις που συνάπτονται μεταξύ ενός επαγγελματία και ενός καταναλωτή.

2. Οι ρήτρες της σύμβασης που απηχούν νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις αναγκαστικού δικαίου καθώς και διατάξεις ή αρχές διεθνών συμβάσεων στις οποίες έχουν προσχωρήσει τα κράτη μέλη ή η Κοινότητα, ιδίως στον τομέα των μεταφορών, δεν υπόκεινται στις διατάξεις της παρούσας οδηγίας.»

5 Το άρθρο 3, παράγραφοι 1 και 2, της οδηγίας αυτής έχει ως εξής:

«1. Ρήτρα σύμβασης που δεν απετέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης, θεωρείται καταχρηστική όταν παρά την απαίτηση καλής πίστης, δημιουργεί εις βάρος του καταναλωτή σημαντική ανισορροπία ανάμεσα στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μερών, τα απορρέοντα από τη σύμβαση.

2. Θεωρείται πάντοτε ότι η ρήτρα δεν αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης, όταν έχει συνταχθεί εκ των προτέρων και όταν ο καταναλωτής, εκ των πραγμάτων, δε μπόρεσε να επηρεάσει το περιεχόμενό της, ιδίως στα πλαίσια μιας σύμβασης προσχωρήσεως.

[...]»

6 Το άρθρο 4, παράγραφος 2, της εν λόγω οδηγίας ορίζει τα εξής:

«Η εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα των ρητρών δεν αφορά ούτε τον καθορισμό του κυρίου αντικειμένου της σύμβασης ούτε το ανάλογο ή μη μεταξύ της τιμής και της αμοιβής, αφενός, και των υπηρεσιών ή αγαθών που θα παρασχεθούν ως αντάλλαγμα, αφετέρου, εφόσον οι ρήτρες αυτές είναι διατυπωμένες κατά τρόπο σαφή και κατανοητό.»

7 Το άρθρο 5 της ίδιας οδηγίας προβλέπει τα εξής:

«Στην περίπτωση συμβάσεων των οποίων όλες ή μερικές ρήτρες που προτείνονται στον καταναλωτή έχουν συνταχθεί εγγράφως, οι ρήτρες αυτές πρέπει να συντάσσονται πάντοτε με σαφή και κατανοητό τρόπο. [...]»

8 Το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 προβλέπει τα εξής:

«Τα κράτη μέλη θεσπίζουν διατάξεις σύμφωνα με τις οποίες οι καταχρηστικές ρήτρες σύμβασης μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή, τηρουμένων των σχετικών όρων της εθνικής νομοθεσίας, δεν δεσμεύουν τους καταναλωτές, ενώ η σύμβαση εξακολουθεί να δεσμεύει τους συμβαλλόμενους, εάν μπορεί να υπάρξει και χωρίς τις καταχρηστικές ρήτρες.»

9 Το άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας αυτής έχει ως εξής:

«Τα κράτη μέλη μεριμνούν ώστε, προς το συμφέρον των καταναλωτών, καθώς και των ανταγωνιζόμενων επαγγελματιών, να υπάρχουν τα κατάλληλα και αποτελεσματικά μέσα, προκειμένου να πάψει η χρησιμοποίηση των καταχρηστικών ρητρών στις συμβάσεις που συνάπτονται από έναν επαγγελματία με καταναλωτές.»

10 Το άρθρο 8 της εν λόγω οδηγίας προβλέπει τα εξής:

«Τα κράτη μέλη μπορούν να θεσπίζουν ή διατηρούν, στον τομέα που διέπεται από την παρούσα οδηγία, αυστηρότερες διατάξεις σύμφωνες προς τη συνθήκη, για να εξασφαλίζεται μεγαλύτερη προστασία του καταναλωτή.»

Το ισπανικό δίκαιο

Το βασιλικό διάταγμα 1426/1989

11 Ο κανόνας 6.α του παραρτήματος II του Real Decreto 1426/1989, por el que se aprueba el arancel de los notarios (βασιλικού διατάγματος 1426/1989 περί εγκρίσεως των συμβολαιογραφικών αμοιβών), της 17ης Νοεμβρίου 1989 (BOE αριθ. 285 της 28ης Νοεμβρίου 1989, σ. 37169), όπως ίσχυε κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών της κύριας δίκης, όριζε τα εξής:

«[Η υποχρέωση καταβολής των δικαιωμάτων βαρύνει] τον συμβαλλόμενο που ζήτησε την παρέμβαση ή τις υπηρεσίες του συμβολαιογράφου και, ενδεχομένως, εκείνους που έχουν την ιδιότητα του ενδιαφερομένου δυνάμει των κανόνων ουσιαστικού και φορολογικού δικαίου [...]».

Το βασιλικό διάταγμα 1427/1989

12 Ο όγδοος κανόνας του παραρτήματος II του Real Decreto 1427/1989, por el que se aprueba el arancel de los registradores de la propiedad (βασιλικού διατάγματος 1427/1989 περί εγκρίσεως των τελών των κτηματολογικών γραφείων), της 17ης Νοεμβρίου 1989 (BOE αριθ. 285 της 28ης Νοεμβρίου 1989, σ. 37171), όπως ίσχυε κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών της κύριας δίκης, επιβάλλει την υποχρέωση [καταβολής των τελών κτηματολογικού γραφείου] σε «εκείνον ή εκείνους υπέρ των οποίων εγγράφεται ή σημειώνεται άμεσα το δικαίωμα, ενώ τα τέλη μπορούν να απαιτηθούν και από [...] εκείνον που ζήτησε την οικεία υπηρεσία ή από εκείνον υπέρ του οποίου εγγράφηκε το δικαίωμα ή ζητήθηκε το πιστοποιητικό».

Ο LCGC

- 13 Το άρθρο 7 του Ley 7/1998, sobre condiciones generales de la contratación (νόμου 7/1998 περί των γενικών όρων συναλλαγών), της 13ης Απριλίου 1998 (BOE αριθ. 89 της 14ης Απριλίου 1998, σ. 12304), όπως ίσχυε κατά τον χρόνο υπογραφής των επίμαχων στην κύρια δίκη συμβάσεων (στο εξής: LCGC), προέβλεπε τα εξής:

«Οι ακόλουθοι γενικοί όροι λογίζονται ως μη τεθέντες στη σύμβαση:

- a) οι όροι των οποίων ο καταναλωτής δεν είχε στην πραγματικότητα την ευκαιρία να λάβει γνώση στο σύνολό τους προ της συνάψεως της συμβάσεως ή οι οποίοι δεν υπογράφηκαν, εφόσον αυτό απαιτείται, σύμφωνα με το άρθρο 5·
- b) οι δυσανάγνωστοι, αόριστοι, ασαφείς ή ακατανόητοι όροι, εκτός αν, στην τελευταία περίπτωση, ο προσχωρών τους αποδέχθηκε ρητώς και εγγράφως, τηρούν δε τις ειδικές ρυθμίσεις σχετικά με τη διαφάνεια των συμβατικών ρητρών στον τομέα αυτό.»

- 14 Το άρθρο 8 του LCGC ορίζει τα εξής:

«1. Είναι αυτοδικαίως άκυροι οι γενικοί όροι που αντιβαίνουν, εις βάρος του προσχωρούντος, προς τις διατάξεις του παρόντος νόμου ή οποιουδήποτε άλλου κανόνα που εισάγει υποχρέωση ή απαγόρευση, εκτός αν προβλέπουν άλλες συνέπειες σε περίπτωση παραβάσεώς τους.

2. Ειδικότερα, είναι άκυροι οι καταχρηστικοί γενικοί όροι σε συμβάσεις που συνάπτονται με καταναλωτές [...]».

Η πράξη νομοθετικού περιεχομένου 6/2000

- 15 Το άρθρο 40 της Real-Decreto Ley 6/2000, de Medidas Urgentes de Intensificación de la Competencia en Mercados de Bienes y Servicios (πράξεως νομοθετικού περιεχομένου 6/2000, περί επειγόντων μέτρων για την ενίσχυση του ανταγωνισμού στις αγορές αγαθών και υπηρεσιών), της 23ης Ιουνίου 2000 (BOE αριθ. 151 της 24ης Ιουνίου 2000, σ. 22440), όπως ίσχυε κατά τον χρόνο υπογραφής των επίμαχων στην κύρια δίκη συμβάσεων, όριζε τα εξής:

«[T]α πιστωτικά και τα λοιπά χρηματοοικονομικά ιδρύματα αναφέρουν ρητώς [...] το δικαίωμα του δανειολήπτη να ορίσει, από κοινού με τον δανειοδότη, το πρόσωπο ή την οντότητα που θα εκτιμήσει την αξία του ενυπόθηκου ακινήτου [...]».

Το βασιλικό νομοθετικό διάταγμα 1/2007

- 16 Το Real Decreto Legislativo 1/2007, por el que se aprueba el texto refundido του Ley General para la Defensa de los Consumidores y Usuarios y otras leyes complementarias (βασιλικό νομοθετικό διάταγμα 1/2007, περί εγκρίσεως του ενοποιημένου κειμένου του γενικού νόμου περί προστασίας των καταναλωτών και των χρηστών και άλλων συμπληρωματικών νόμων), της 16ης Νοεμβρίου 2007 (BOE αριθ. 287 της 30ής Νοεμβρίου 2007, σ. 49181), προβλέπει στο άρθρο 8, που φέρει τον τίτλο «Βασικά δικαιώματα των καταναλωτών και των χρηστών», τα εξής:

«Αποτελούν βασικά δικαιώματα των καταναλωτών και των χρηστών:

[...]

- b) η προστασία των νόμιμων οικονομικών και κοινωνικών συμφερόντων τους, ιδίως έναντι των αθέμιτων εμπορικών πρακτικών και της εισαγωγής καταχρηστικών ρητρών στις συμβάσεις.

[...]

d) η ακριβής πληροφόρηση σχετικά με τα διάφορα αγαθά ή υπηρεσίες, καθώς και η εκπαίδευση και η εκλαϊκευση προκειμένου να διευκολυνθεί η γνώση σχετικά με την κατάλληλη χρήση, κατανάλωση ή απόλαυση των εν λόγω αγαθών ή υπηρεσιών. [...]

17 Το άρθρο 60 του βασιλικού νομοθετικού διατάγματος 1/2007, που φέρει τον τίτλο «Προσυμβατική ενημέρωση», έχει ως εξής:

«1. Προτού ο καταναλωτής και χρήστης δεσμευθεί από σύμβαση ή αντίστοιχη προσφορά, ο επιχειρηματίας οφείλει να παράσχει σε αυτόν, με σαφή και κατανοητό τρόπο, εκτός εάν προκύπτουν προδήλως από το όλο πλαίσιο, τις κρίσιμες αληθείς και επαρκείς πληροφορίες όσον αφορά τα κύρια χαρακτηριστικά της συμβάσεως και ιδίως τους νομικούς και οικονομικούς όρους της.

2. Είναι κρίσιμες οι υποχρεώσεις παροχής πληροφοριών για τα αγαθά ή τις υπηρεσίες τις οποίες προβλέπει ο παρών νόμος ή οποιοσδήποτε άλλος εφαρμοστέος κανόνας, καθώς και:

a) τα κύρια χαρακτηριστικά των αγαθών ή των υπηρεσιών, στον βαθμό που ενδείκνυται σε σχέση με το χρησιμοποιούμενο μέσο και τα οικεία αγαθά ή υπηρεσίες·

[...]

c) η τιμή, συμπεριλαμβανομένων των φόρων. Αν, λόγω της φύσεως των αγαθών ή των υπηρεσιών η τιμή δεν μπορεί ευλόγως να καθορισθεί εκ των προτέρων, ο τρόπος με τον οποίο υπολογίζεται η τιμή, καθώς και, όπου ενδείκνυται, όλες οι πρόσθετες επιβαρύνσεις αποστολής, παράδοσης ή ταχυδρομείου ή, όταν οι επιβαρύνσεις αυτές ευλόγως δεν μπορούν να υπολογιστούν εκ των προτέρων, το γεγονός ότι μπορεί να απαιτηθούν τέτοιες πρόσθετες επιβαρύνσεις.

Σε κάθε πληροφόρηση προς τον καταναλωτή ή τον χρήστη σχετικά με την τιμή των αγαθών ή των υπηρεσιών, συμπεριλαμβανομένης της διαφήμισης, δηλώνεται η συνολική τιμή, με χωριστή παράθεση, κατά περίπτωση, του ποσού των εφαρμοζόμενων προσαυξήσεων ή εκπτώσεων, των εξόδων που καταλογίζονται στον καταναλωτή ή τον χρήστη και των πρόσθετων εξόδων για παρεπόμενες υπηρεσίες, χρηματοδότηση, χρησιμοποίηση διαφόρων μέσων πληρωμής ή άλλων παρόμοιων όρων πληρωμής. [...]

18 Το άρθρο 80 του βασιλικού νομοθετικού διατάγματος 1/2007, που φέρει τον τίτλο «Απαιτήσεις οι οποίες ισχύουν για τις ρήτρες που δεν αποτέλεσαν αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης», ορίζει τα εξής:

«1. Στις συμβάσεις με καταναλωτές και χρήστες οι οποίες περιλαμβάνουν ρήτρες που δεν αποτέλεσαν αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης, [...] οι ρήτρες αυτές πρέπει να πληρούν τις ακόλουθες απαιτήσεις:

a) να έχουν ακριβή, σαφή και απλή διατύπωση, η οποία να μπορεί να γίνει άμεσα κατανοητή [...]

b) να είναι προσβάσιμες και αναγνώσιμες ούτως ώστε να παρέχεται στον καταναλωτή και στον χρήστη η δυνατότητα να γνωρίζει την ύπαρξη και το περιεχόμενό τους πριν από τη σύναψη της συμβάσεως. [...]

c) να είναι σύμφωνες προς την καλή πίστη και να διασφαλίζουν δίκαιη ισορροπία μεταξύ των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των συμβαλλομένων, πράγμα το οποίο, εν πάση περιπτώσει, αποκλείει τη χρήση καταχρηστικών ρητρών. [...]

- 19 Το άρθρο 82 του βασιλικού νομοθετικού διατάγματος 1/2007, που φέρει τον τίτλο «Έννοια των καταχρηστικών ρητρών», ορίζει τα εξής:

«1. Θεωρείται καταχρηστική κάθε ρήτρα που δεν έχει αποτελέσει αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης καθώς και κάθε πρακτική που δεν προκύπτει από ρητή συμφωνία, η οποία, παρά την απαίτηση καλής πίστης, δημιουργεί εις βάρος του καταναλωτή και του χρήστη σημαντική ανισορροπία μεταξύ των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των συμβαλλομένων που απορρέουν από τη σύμβαση.

2. [...] Ο επαγγελματίας ο οποίος διατείνεται ότι μια συγκεκριμένη ρήτρα αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης φέρει το σχετικό βάρος αποδείξεως.

3. Ο καταχρηστικός χαρακτήρας μιας συμβατικής ρήτρας κρίνεται αφού ληφθούν υπόψη η φύση των αγαθών ή των υπηρεσιών τις οποίες αφορά η σύμβαση και όλες οι περιστάσεις που ίσχυαν κατά τον χρόνο συνάψεως της συμβάσεως, καθώς και όλες οι λοιπές ρήτρες της συμβάσεως ή άλλης συμβάσεως από την οποία αυτή εξαρτάται. [...]»

- 20 Το άρθρο 83 του βασιλικού νομοθετικού διατάγματος 1/2007, που φέρει τον τίτλο «Ακυρότητα των καταχρηστικών ρητρών και διατήρηση σε ισχύ της συμβάσεως», προβλέπει τα εξής:

«Οι καταχρηστικές ρήτρες είναι αυτοδικαίως άκυρες και λογίζονται ως μη τεθείσες. Για τον σκοπό αυτόν, κατόπιν ακρόασης των διαδίκων, ο δικαστής κηρύσσει άκυρες τις καταχρηστικές ρήτρες της συμβάσεως, μολονότι η σύμβαση συνεχίζει να δεσμεύει τα μέρη υπό τους ίδιους όρους εάν μπορεί να υπάρξει και χωρίς τις καταχρηστικές ρήτρες.»

- 21 Το άρθρο 87 του βασιλικού νομοθετικού διατάγματος 1/2007, που φέρει τον τίτλο «Καταχρηστικές ρήτρες λόγω ελλείψεως αμοιβαιότητας», προβλέπει, στην παράγραφο 5, τα εξής:

«Είναι καταχρηστικές οι ρήτρες οι οποίες, στο πλαίσιο της συμβάσεως, δημιουργούν εις βάρος του καταναλωτή ή του χρήστη έλλειψη αμοιβαιότητας αντίθετη προς την καλή πίστη, και ιδίως:

[...]

5. [...] κάθε άλλη διάταξη που προβλέπει πληρωμή για προϊόντα ή υπηρεσίες που δεν χρησιμοποιήθηκαν ή καταναλώθηκαν στην πραγματικότητα. [...]»

- 22 Το άρθρο 89 του βασιλικού νομοθετικού διατάγματος 1/2007, που φέρει τον τίτλο «Καταχρηστικές ρήτρες που αφορούν την κατάρτιση και την εκτέλεση της συμβάσεως», ορίζει τα εξής:

«Θεωρούνται, εν πάση περιπτώσει, ως καταχρηστικές ρήτρες:

[...]

4. Η επιβολή στον καταναλωτή ή στον χρήστη συμπληρωματικών ή παρεπόμενων αγαθών ή υπηρεσιών που δεν έχουν ζητηθεί.

5. Οι προσαυξήσεις τιμών για παρεπόμενες υπηρεσίες [...] που δεν αντιστοιχούν σε πρόσθετες παροχές οι οποίες μπορούν να γίνουν δεκτές ή να απορριφθούν [...]».

Ο νόμος 2/2009

- 23 Ο Ley 2/2009, por la que se regula la contratación con los consumidores de préstamos o créditos hipotecarios y de servicios de intermediación para la celebración de contratos de préstamo o crédito (νόμος 2/2009, περί ρυθμίσεως της συνάψεως με τους καταναλωτές συμβάσεων δανείων ή πιστώσεων που εξασφαλίζονται με υποθήκη και συμβάσεων μεσιτείας για τη σύναψη δανειακών ή πιστωτικών συμβάσεων), της 31ης Μαρτίου 2009 (BOE αριθ. 79 της 1ης Απριλίου 2009, σ. 30843), ορίζει στο άρθρο 5, παράγραφος 1, που φέρει τον τίτλο «Υποχρεώσεις διαφάνειας ως προς τις τιμές»:

«Οι επιχειρήσεις καθορίζουν ελεύθερα τους τιμοκαταλόγους τους με τις προμήθειες, τους όρους και τα έξοδα που μπορούν να καταλογιστούν στους καταναλωτές, χωρίς άλλους περιορισμούς πέρα από εκείνους που επιβάλλονται, όσον αφορά τις καταχρηστικές ρήτρες, στον παρόντα νόμο [...] καθώς και στο [βασιλικό νομοθετικό διάταγμα 1/2007].

Οι τιμοκατάλογοι με τις προμήθειες ή αποζημιώσεις και τα έξοδα που μπορούν να απαιτηθούν, συμπεριλαμβανομένων των συμβουλευτικών δραστηριοτήτων, αναγράφουν τις περιπτώσεις και, ενδεχομένως, τη συχνότητα εφαρμογής τους. Οι προμήθειες ή αποζημιώσεις ή τα έξοδα που καταλογίζονται στον πελάτη πρέπει να αντιστοιχούν σε πράγματι παρασχεθείσες υπηρεσίες ή σε πραγματοποιηθέντα έξοδα. Για τις υπηρεσίες που δεν έγιναν ρητώς δεκτές ή δεν ζητήθηκαν ρητώς από τον πελάτη δεν μπορούν να επιβληθούν προμήθειες ή έξοδα.»

Ο LEC

- 24 Το άρθρο 394 του Ley 1/2000, de Enjuiciamiento Civil (νόμου 1/2000 περί κώδικα πολιτικής δικονομίας), της 7ης Ιανουαρίου 2000 (BOE αριθ. 7 της 8ης Ιανουαρίου 2000, σ. 575), όπως ίσχυε κατά τον χρόνο υπογραφής των επίμαχων στην κύρια δίκη συμβάσεων (στο εξής: LEC), όριζε τα εξής:

«1. Στις αναγνωριστικές δίκες, τα έξοδα πρώτου βαθμού δικαιοδοσίας βαρύνουν τον διάδικο ο οποίος ηττήθηκε πλήρως, εκτός εάν το δικαστήριο διαπιστώνει αιτιολογημένα ότι η υπόθεση δημιουργούσε σοβαρές αμφιβολίες πραγματικού ή νομικού χαρακτήρα.

[...]

2. Σε περίπτωση μερικής ήττας των διαδίκων, κάθε διάδικος φέρει τα δικαστικά έξοδά του και το ήμισυ των κοινών εξόδων, εκτός αν από τις περιστάσεις δικαιολογείται να καταδικαστεί στα έξοδα ένας εκ των διαδίκων για τον λόγο ότι αντιδίκησε κατά τρόπο απερίσκεπτο.

[...]»

Ο Αστικός Κώδικας

- 25 Το άρθρο 1303 του Código Civil (Αστικού Κώδικα) έχει ως εξής:

«Κηρυχθείσας άκυρης της ενοχής, οι αντισυμβαλλόμενοι οφείλουν να αποδώσουν αμοιβαίως τα πράγματα που αποτέλεσαν αντικείμενο της συμβάσεως με τους καρπούς τους, καθώς και το αντίτιμο με τους αναλογούντες τόκους, εξαιρουμένων των περιπτώσεων των επόμενων άρθρων.»

- 26 Το άρθρο 1964, παράγραφος 2, του Αστικού Κώδικα έχει ως εξής:

«Οι αξιώσεις που δεν υπόκεινται σε ειδική παραγραφή παραγράφονται μετά την πάροδο πέντε ετών από την ημερομηνία κατά την οποία κατά την οποία μπορεί να απαιτηθεί η εκπλήρωση της οφειλόμενης παροχής. Για τις διαρκείς υποχρεώσεις σε πράξη ή παράλειψη, η παραγραφή άρχεται με την κάθε παράβαση των υποχρεώσεων αυτών.»

27 Το άρθρο 1969 του Αστικού Κώδικα ορίζει τα εξής:

«Ο χρόνος παραγραφής πάσης φύσεως αξιώσεων άρχεται, ελλείψει ειδικής διατάξεως ορίζουσας άλλως, από την ημερομηνία κατά την οποία είναι δυνατή η δικαστική επιδίωξή τους.»

Η απόφαση περί επιτοκίων και προμηθειών, κανόνων λειτουργίας, ενημέρωσης των πελατών και διαφήμισης των πιστωτικών ιδρυμάτων

28 Το κεφάλαιο 1 της Orden sobre tipos de interés y comisiones, normas de actuación, información a clientes y publicidad de las Entidades de crédito (αποφάσεως περί επιτοκίων και προμηθειών, κανόνων λειτουργίας, ενημέρωσης των πελατών και διαφήμισης των πιστωτικών ιδρυμάτων) της 12ης Δεκεμβρίου 1989 (BOE αριθ. 303 της 19ης Δεκεμβρίου 1989, σ. 39289), όπως ίσχυε κατά τον χρόνο υπογραφής των επίμαχων στην κύρια δίκη συμβάσεων, είχε ως εξής:

«Πέμπτον. Τα πιστωτικά ιδρύματα καθορίζουν ελεύθερα τις προμήθειες που εισπράττουν για τις πράξεις ή τις υπηρεσίες που παρέχουν.

[...]

Για τις υπηρεσίες που δεν έγιναν ρητώς δεκτές ή δεν ζητήθηκαν ρητώς από τον πελάτη δεν μπορούν να επιβληθούν προμήθειες ή έξοδα. Οι προμήθειες ή τα έξοδα που καταλογίζονται στον πελάτη πρέπει να αντιστοιχούν σε πράγματι παρασχεθείσες υπηρεσίες ή σε πραγματοποιηθέντα έξοδα.»

Οι διαφορές των κυρίων δικών και τα προδικαστικά ερωτήματα

Η υπόθεση C-224/19

29 Στις 16 Μαΐου 2000, ο CY συνήψε με το χρηματοπιστωτικό ίδρυμα Caixabank σύμβαση ενυπόθηκου δανείου ενώπιον συμβολαιογράφου, αρχικού ύψους 81 136,63 ευρώ, με κυμαινόμενο επιτόκιο.

30 Με την τέταρτη ρήτρα της σύμβασής αυτής επιβαλλόταν στον δανειολήπτη η καταβολή «εξόδων φακέλου». Η ρήτρα αυτή όριζε τα εξής:

«Υπέρ της [Caixabank] και εις βάρος του δανειολήπτη συνομολογούνται οι ακόλουθες προμήθειες:

A) – Έξοδα φακέλου επί του συνολικού ανώτατου ορίου του δανείου, άπαξ καταβλητέα κατά [την κατάρτιση] της παρούσας πράξης: ένα τοις εκατό, ήτοι ποσό εκατόν τριάντα πέντε χιλιάδων ισπανικών πεσετών (135 000) που αντιστοιχούν σε 811,37 ευρώ.»

31 Η πέμπτη ρήτρα της εν λόγω σύμβασής επέβαλλε στον δανειολήπτη την καταβολή όλων των εξόδων σύστασης και εξάλειψης υποθήκης. Η ρήτρα αυτή είχε ως εξής:

«Ο δανειολήπτης βαρύνεται με την καταβολή των εξόδων εκτιμήσεως του ενυπόθηκου ακινήτου[·] όλων των λοιπών εξόδων και φόρων που απορρέουν από την παρούσα συμβολαιογραφική πράξη, από τις καταρτιζόμενες με αυτή πράξεις και συμβάσεις, καθώς και από την καταχώρισή της στο Registro de la Propiedad (Κτηματολόγιο)[·] όλων των λοιπών εξόδων και φόρων που απορρέουν από οποιαδήποτε πράξη είναι αναγκαία για την καταχώριση του παρόντος εγγράφου, καθώς και της διαγραφής του, στο Κτηματολόγιο, περιλαμβανομένων και των λοιπών εξόδων και φόρων που απορρέουν από τις αποδείξεις ολικής ή μερικής είσπραξης των δανειζομένων ποσών, καθώς και των δικηγορικών αμοιβών και των εξόδων δικαστικού επιμελητή σε περίπτωση κινήσεως ένδικης διαδικασίας για την είσπραξη των οφειλομένων, έστω και αν η συμμετοχή των τελευταίων δεν επιβάλλεται από τον νόμο.»

- 32 Στις 22 Μαρτίου 2018, ο CΥ άσκησε αγωγή ενώπιον του Juzgado de Primera Instancia n.º 17 de Palma de Mallorca (πρωτοδικείου υπ' αριθ. 17 της Πάλμα ντε Μαγιόρκα, Ισπανία) με αίτημα τη διαπίστωση, βάσει της νομοθεσίας περί προστασίας του καταναλωτή, της ακυρότητας της τέταρτης και της πέμπτης ρήτρας της επίμαχης συμβάσεως (στο εξής: επίμαχες ρήτρες), λόγω καταχρηστικότητάς τους, καθώς και την επιστροφή του συνόλου των ποσών που είχαν καταβληθεί κατ' εφαρμογήν των ρητρών αυτών. Η Caixabank αντέταξε ότι οι επίμαχες ρήτρες ήταν απολύτως έγκυρες. Στο πλαίσιο της διαδικασίας αυτής, ο CΥ θεώρησε ότι ήταν αναγκαίο το εθνικό δικαστήριο να υποβάλει προδικαστικά ερωτήματα στο Δικαστήριο σχετικά με τις επίμαχες ρήτρες.
- 33 Όσον αφορά τη ρήτρα περί των εξόδων υποθήκης, το αιτούν δικαστήριο υπογραμμίζει ότι η ισπανική νομολογία κρίνει κατά κανόνα το είδος αυτό ρητρών καταχρηστικό και, κατά συνέπεια, άκυρο. Εντούτοις, το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι, όσον αφορά τα αποτελέσματα της ακυρότητας αυτής, τα ισπανικά δικαστήρια έχουν καταλήξει σε αποκλίνουσες και αντιφατικές μεταξύ τους αποφάσεις που περιάγουν τους καταναλωτές και τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα σε κατάσταση νομικής αβεβαιότητας. Συναφώς, το αιτούν δικαστήριο αναφέρεται σε διάφορες νομολογιακές πρακτικές που, κατ' αυτό, «μετριάζουν» τα σχετικά με την επιστροφή αποτελέσματα τα οποία παράγει η διαπίστωση της ακυρότητας, διερωτώμενο αν οι πρακτικές αυτές είναι συμβατές με το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 σε συνδυασμό με το άρθρο της 7, παράγραφος 1.
- 34 Όσον αφορά τη ρήτρα που επιβάλλει έξοδα φακέλου, το Juzgado de Primera Instancia n.º 17 de Palma de Mallorca (πρωτοδικείο υπ' αριθ. 17 της Πάλμα ντε Μαγιόρκα) επισημαίνει ότι τα δευτεροβάθμια δικαστήρια ομόφωνα αναγνωρίζουν τον καταχρηστικό χαρακτήρα και την ακυρότητά της λόγω του ότι τα έξοδα φακέλου δεν αντιστοιχούν σε πραγματικές υπηρεσίες ή έξοδα. Εντούτοις, το Tribunal Supremo (Ανώτατο Δικαστήριο, Ισπανία) προσφάτως διαφώνησε με τη νομολογία αυτή, εκτιμώντας ότι τα έξοδα φακέλου, ως μέρος του κύριου αντικειμένου μιας συμβάσεως δανείου, πρέπει να εξαιρεθούν από τον έλεγχο του καταχρηστικού χαρακτήρα τους δυνάμει του άρθρου 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13. Το αιτούν δικαστήριο διερωτάται ως προς την ορθότητα της συλλογιστικής αυτής του Tribunal Supremo (Ανωτάτου Δικαστηρίου) και επίσης διερωτάται αν η απάντηση στο ερώτημα αυτό επηρεάζεται από το γεγονός ότι το Βασίλειο της Ισπανίας δεν μετέφερε το εν λόγω άρθρο 4 στο ισπανικό δίκαιο προκειμένου να εξασφαλιστεί μεγαλύτερη προστασία του καταναλωτή, σύμφωνα με το άρθρο 8 της ως άνω οδηγίας.
- 35 Υπό τις συνθήκες αυτές, το Juzgado de Primera Instancia n.º 17 de Palma de Mallorca (πρωτοδικείο υπ' αριθ. 17 της Πάλμα ντε Μαγιόρκα) αποφάσισε να αναστείλει τη διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα εξής δεκατρία προδικαστικά ερωτήματα:
- «1) Λαμβανομένου υπόψη του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, μπορούν να περιοριστούν τα σχετικά με την επιστροφή αποτελέσματα της αναγνώρισης της ακυρότητας, λόγω καταχρηστικού χαρακτήρα, ρήτρας με την οποία καταλογίζεται στον δανειολήπτη το σύνολο των εξόδων σύναψης, ανανέωσης ή λύσης ενυπόθηκου δανείου;
 - 2) Λαμβανομένου υπόψη του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, μπορεί εθνική νομολογία, κατά την οποία, κατόπιν αναγνώρισης της ακυρότητας ρήτρας με την οποία καταλογίζεται στον δανειολήπτη το σύνολο των εξόδων σύναψης, ανανέωσης ή λύσης ενυπόθηκου δανείου, πρέπει να κατανεμηθούν εξ ημισείας μεταξύ του δανειστή και του δανειολήπτη τα συμβολαιογραφικά και τα διαχειριστικά έξοδα, να θεωρηθεί ως περιορισμός, διά της δικαστικής οδού, της εμβέλειας της αναγνώρισης της ακυρότητας καταχρηστικής ρήτρας, με συνέπεια να αντιβαίνει στην προβλεπόμενη στο άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 αρχή περί μη δεσμευτικότητας των καταχρηστικών ρητρών;
 - 3) Λαμβανομένου υπόψη του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, μπορεί εθνική νομολογία, κατά την οποία, κατόπιν αναγνώρισης της ακυρότητας ρήτρας με την οποία καταλογίζεται στον δανειολήπτη το σύνολο των εξόδων σύναψης, ανανέωσης ή λύσης ενυπόθηκου δανείου, η καταβολή των εξόδων εκτίμησης της αξίας του ακινήτου και του φόρου

επί της συστάσεως της υποθήκης που απορρέουν από τη σύναψη του δανείου βαρύνει τον δανειολήπτη, να θεωρηθεί παραβίαση της αρχής της μη δεσμεύσεως του καταναλωτή από καταχρηστική ρήτρα η οποία κηρύχθηκε άκυρη, αντιβαίνει δε στο άρθρο 3, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 το να βαρύνεται ο δανειολήπτης με την απόδειξη του ότι δεν του επιτράπηκε να προσκομίσει τη δική του εκτίμηση της αξίας του ακινήτου;

- 4) Λαμβανομένου υπόψη του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, αντιβαίνει [στην εν λόγω οδηγία] εθνική νομολογία κατά την οποία, κατόπιν αναγνώρισης της ακυρότητας ρήτρας με την οποία καταλογίζεται στον δανειολήπτη το σύνολο των εξόδων σύναψης, ανανέωσης ή λύσης ενυπόθηκου δανείου, η ρήτρα αυτή μπορεί να συνεχίσει να παράγει αποτελέσματα για τον δανειολήπτη όταν αυτός προβαίνει σε τροποποίηση της δανειακής σύμβασης ή σε εξάλειψη της υποθήκης, υπό την έννοια ότι ο δανειολήπτης οφείλει να συνεχίσει να καταβάλλει τα έξοδα που απορρέουν από τέτοια τροποποίηση ή εξάλειψη της υποθήκης, και συνιστά ο καταλογισμός των εξόδων αυτών στον δανειολήπτη παραβίαση της αρχής της μη δεσμεύσεως του καταναλωτή από καταχρηστική ρήτρα η οποία κηρύχθηκε άκυρη;
- 5) Λαμβανομένου υπόψη του άρθρου 6, παράγραφος 1, [της οδηγίας 93/13,] σε συνδυασμό με το άρθρο [της] 7, παράγραφος 1, [...] αντιβαίνει στο αποτρεπτικό για τον επιχειρηματία αποτέλεσμα, το οποίο κατοχυρώνεται στο άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, εθνική νομολογία η οποία αποκλείει εν μέρει τα περί επιστροφής αποτελέσματα της αναγνώρισης της ακυρότητας, λόγω καταχρηστικού χαρακτήρα, ρήτρας που καταλογίζει στον δανειολήπτη το σύνολο των εξόδων σύναψης, ανανέωσης ή λύσης ενυπόθηκου δανείου;
- 6) Λαμβανομένης υπόψη της αρχής περί μη μετριασμού των ρητρών που κρίνονται άκυρες, η οποία κατοχυρώνεται στη νομολογία του Δικαστηρίου, και λαμβανομένης υπόψη της αρχής του άρθρου 6 της οδηγίας 93/13 περί μη δεσμευτικότητας των καταχρηστικών ρητρών, μπορεί να αντιβαίνει σε αυτές εθνική νομολογία η οποία, στηριζόμενη στην προστασία του συμφέροντος του δανειολήπτη, περιορίζει τα σχετικά με την επιστροφή αποτελέσματα της αναγνώρισης της ακυρότητας ρήτρας με την οποία καταλογίζεται στον δανειολήπτη το σύνολο των εξόδων σύναψης, ανανέωσης ή λύσης ενυπόθηκου δανείου;
- 7) Λαμβανομένου υπόψη του άρθρου 3, παράγραφοι 1 και 2, της οδηγίας 93/13, μπορεί εθνική νομολογία κατά την οποία η καλούμενη ρήτρα περί “εξόδων φακέλου” πληροί αυτομάτως τις απαιτήσεις διαφάνειας να συνεπάγεται παραβίαση της αρχής της αντιστροφής του βάρους αποδείξεως που προβλέπεται στο άρθρο 3, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13, καθόσον ο επαγγελματίας δεν υποχρεούται να αποδείξει ότι παρέσχε προηγούμενη ενημέρωση και ότι η ρήτρα αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης;
- 8) Αντιβαίνει στο άρθρο 3 της οδηγίας 93/13 και στη νομολογία του Δικαστηρίου εθνική νομολογία κατά την οποία ο καταναλωτής οφείλει να γνωρίζει ότι η χρέωση εξόδων φακέλου συνιστά συνήθη πρακτική των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων και, ως εκ τούτου, ο δανειστής δεν χρειάζεται να αποδείξει ότι η ρήτρα αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης ή, αντιθέτως, οφείλει ο δανειστής να αποδεικνύει, σε κάθε περίπτωση, ότι η ρήτρα αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης;
- 9) Λαμβανομένων υπόψη των άρθρων 3 και 4 της οδηγίας 93/13 και της νομολογίας του Δικαστηρίου, αντιβαίνει στην εν λόγω οδηγία εθνική νομολογία κατά την οποία, βάσει του άρθρου 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13, η καλούμενη ρήτρα περί “εξόδων φακέλου” δεν μπορεί να εξεταστεί ως προς τον καταχρηστικό χαρακτήρα της καθόσον αφορά τον καθορισμό του κύριου αντικειμένου της συμβάσεως, ή, αντιθέτως, πρέπει να θεωρηθεί ότι τα εν λόγω έξοδα φακέλου δεν συνιστούν μέρος του τιμήματος της συμβάσεως αλλά παρεπόμενη αμοιβή και, επομένως, το εθνικό δικαστήριο πρέπει να δύναται να ελέγξει τη διαφάνεια ή/και το περιεχόμενο της σχετικής ρήτρας, προκειμένου να εξακριβώσει αν είναι καταχρηστική βάσει του εθνικού δικαίου;

- 10) Λαμβανομένου υπόψη του άρθρου 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13, το οποίο δεν μεταφέρθηκε στην ισπανική έννομη τάξη με τον LCGC, αντιβαίνει στο άρθρο 8 της οδηγίας 93/13 η επίκληση και η εφαρμογή από ισπανικό δικαστήριο του εν λόγω άρθρου 4, παράγραφος 2, ενώ η μη μεταφορά της διάταξης αυτής στην ισπανική έννομη τάξη αποτέλεσε βούληση του νομοθέτη, ο οποίος απέβλεπε σε πλήρη προστασία σε σχέση με όλες τις ρήτρες τις οποίες ενδέχεται να εισαγάγει ο επαγγελματίας σε σύμβαση την οποία συνάπτει με καταναλωτές, περιλαμβανομένων εκείνων που αφορούν το κύριο αντικείμενο της συμβάσεως, έστω και αν αυτές συντάχθηκαν με σαφή και κατανοητό τρόπο, αν ήθελε θεωρηθεί ότι η καλούμενη ρήτρα περί “εξόδων φακέλου” συνιστά το κύριο αντικείμενο της δανειακής σύμβασης;
- 11) Λαμβανομένου υπόψη του άρθρου 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, προκαλεί η καλούμενη ρήτρα περί “εξόδων φακέλου”, όταν δεν αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης και το χρηματοπιστωτικό ίδρυμα δεν αποδεικνύει ότι αντιστοιχεί σε όντως παρασχεθείσες υπηρεσίες και έξοδα τα οποία έχει πραγματοποιήσει, σημαντική ανισορροπία μεταξύ των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των συμβαλλομένων και πρέπει, επομένως, να κριθεί άκυρη από το εθνικό δικαστήριο;
- 12) Λαμβανομένου υπόψη του άρθρου 6, παράγραφος 1, [της οδηγίας 93/13,] σε συνδυασμό με το άρθρο [της] 7, παράγραφος 1, [...] πρέπει, κατόπιν διαδικασίας στο πλαίσιο της οποίας καταναλωτής ασκεί αγωγή για την αναγνώριση της ακυρότητας καταχρηστικών ρητρών συμβάσεως συναφθείσας με τον εν λόγω επαγγελματία και επιτυγχάνει, λόγω της ως άνω καταχρηστικότητας, την αναγνώριση από τα δικαστήρια της ακυρότητας αυτής, η αρχή περί μη δεσμευτικότητας των καταχρηστικών ρητρών και η αρχή του αποτρεπτικού για τον επαγγελματία αποτελέσματος να συνεπάγονται την καταδίκη του επαγγελματία στα έξοδα, ανεξαρτήτως της διατασσόμενης με την απόφαση συγκεκριμένης επιστροφής ποσών, λαμβανομένου επίσης υπόψη ότι κύριο αίτημα της αγωγής είναι η αναγνώριση της ακυρότητας της ρήτρας και ότι η επιστροφή ποσών είναι απλώς παρεπόμενο αίτημα που ενυπάρχει εγγενώς στο κύριο αίτημα;
- 13) Λαμβανομένης υπόψη της αρχής περί μη δεσμευτικότητας των καταχρηστικών ρητρών και της αρχής του αποτρεπτικού αποτελέσματος που κατοχυρώνονται από την οδηγία 93/13 (άρθρο 6, παράγραφος 1, και άρθρο 7, παράγραφος 1), μπορούν να περιοριστούν χρονικά τα περί επιστροφής αποτελέσματα της αναγνώρισης της ακυρότητας, λόγω καταχρηστικού χαρακτήρα, ρήτρας η οποία περιέχεται σε σύμβαση συναφθείσα μεταξύ καταναλωτή και επαγγελματία μέσω αποδοχής της ενστάσεως περί παραγραφής της αγωγής επιστροφής χρηματικών ποσών, καίτοι, βάσει της εθνικής νομοθεσίας, η αγωγή ακυρότητας που οδηγεί σε αναγνώριση της καταχρηστικότητας της ρήτρας δεν υπόκειται σε παραγραφή;»

Η υπόθεση C-259/19

- 36 Την 1η Ιουλίου 2011, ο LG και η PK συνήψαν με το χρηματοπιστωτικό ίδρυμα Banco Bilbao Vizcaya Argentaria σύμβαση ενυπόθηκου δανείου περιλαμβάνουσα ρήτρα η οποία όριζε, κατά το αιτούν δικαστήριο, ότι ο δανειολήπτης θα έφερε όλα τα έξοδα σύστασης και εξάλειψης της υποθήκης.
- 37 Οι ενάγοντες της κύριας δίκης άσκησαν ενώπιον του Juzgado de Primera Instancia e Instrucción de Ceuta (πρωτοδικείου της Θέουτα, Ισπανία) αγωγή με αίτημα να κηρυχθεί άκυρη η εν λόγω ρήτρα λόγω του καταχρηστικού χαρακτήρα της.

38 Με σκεπτικό κατ' ουσίαν αντίστοιχο προς εκείνο της αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως στην υπόθεση C-224/19, το Juzgado de Primera Instancia e Instrucción de Ceuta (πρωτοδικείο της Θέουτα) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

- «1) Για τη διασφάλιση της προστασίας των καταναλωτών και των χρηστών και την τήρηση της ενωσιακής νομολογίας περί της εφαρμογής της, συνάδει προς το δίκαιο της Ένωσης, κατά την οδηγία 93/13 [...] και ειδικότερα κατά το άρθρο 6, παράγραφος 1, και το άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας αυτής, ο καθορισμός από το Tribunal Supremo (Ανώτατο Δικαστήριο), στις αποφάσεις του 44 έως 49 της 23.1.2019, απαρέγκλιτου κριτηρίου κατά το οποίο, στις συμβάσεις ενυπόθηκου δανείου που συνάπτονται με καταναλωτές, η μεν ρήτρα η οποία δεν αποτέλεσε αντικείμενο διαπραγματεύσεως και η οποία προβλέπει ότι όλα τα έξοδα κατάρτισης της πράξης ενυπόθηκου δανείου πρέπει να βαρύνουν τον δανειολήπτη είναι καταχρηστική, τα δε διάφορα έξοδα που περιλαμβάνονται στην εν λόγω καταχρηστική και κηρυχθείσα άκυρη ρήτρα κατανέμονται μεταξύ του τραπεζικού ιδρύματος που έθεσε στη σύμβαση τη ρήτρα και του δανειολήπτη καταναλωτή, προκειμένου να περιορισθεί η επιστροφή των αχρεωστήτως καταβληθέντων ποσών κατ' εφαρμογήν της εθνικής νομοθεσίας;
- 2) Για τη διασφάλιση της προστασίας των καταναλωτών και των χρηστών και την τήρηση της σχετικής ενωσιακής νομολογίας, συνάδει προς το δίκαιο της Ένωσης, την οδηγία 93/13 και ειδικότερα το άρθρο της 6, παράγραφος 1, και το άρθρο της 7, παράγραφος 1, συμπληρωματική ερμηνεία από το Tribunal Supremo (Ανώτατο Δικαστήριο) μιας άκυρης λόγω καταχρηστικότητας ρήτρας, όταν η εξάλειψη της ως άνω ρήτρας και τα αποτελέσματα της εξάλειψης δεν θίγουν τη διατήρηση σε ισχύ της σύμβασης ενυπόθηκου δανείου;»

Επί των προδικαστικών ερωτημάτων

Επί του παραδεκτού

Επί του παραδεκτού του δεύτερου, του τρίτου και του τέταρτου ερωτήματος στην υπόθεση C-224/19

- 39 Η Ισπανική Κυβέρνηση προβάλλει αναρμοδιότητα του Δικαστηρίου να αποφανθεί επί του δεύτερου, του τρίτου και του τέταρτου προδικαστικού ερωτήματος στην υπόθεση C-224/19, για τον λόγο ότι τα ερωτήματα αυτά αφορούν το ζήτημα του ποιος βαρύνεται με την καταβολή ορισμένων εξόδων δυνάμει της ισχύουσας εθνικής νομοθεσίας, ήτοι ένα ζήτημα ερμηνείας και εφαρμογής του εθνικού δικαίου, το οποίο επομένως, κατά πάγια νομολογία, δεν εμπίπτει στην εξουσία εκτιμήσεως του Δικαστηρίου (απόφαση της 21ης Οκτωβρίου 2010, Padawan, C-467/08, EU:C:2010:620, σκέψη 22).
- 40 Συναφώς, υπογραμμίζεται ότι, κατά τη νομολογία αυτή, στο πλαίσιο της εξετάσεως προδικαστικής παραπομπής, το Δικαστήριο οφείλει να λαμβάνει υπόψη το πραγματικό και κανονιστικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσονται τα προδικαστικά ερωτήματα, όπως το εξειδικεύει η απόφαση περί παραπομπής. Επομένως, το Δικαστήριο δεν είναι αρμόδιο να αποφανθεί αν η εκ μέρους του αιτούντος δικαστηρίου ερμηνεία των εθνικών κανόνων είναι ορθή.
- 41 Αντιθέτως, εφόσον τα υποβληθέντα ερωτήματα αφορούν την ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης, το Δικαστήριο υποχρεούται, καταρχήν, να αποφανθεί (απόφαση της 21ης Οκτωβρίου 2010, Padawan, C-467/08, EU:C:2010:620, σκέψη 21 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

- 42 Πλην όμως από το δεύτερο, το τρίτο και το τέταρτο ερώτημα προκύπτει σαφώς ότι το Δικαστήριο καλείται να αποφανθεί επί της ερμηνείας του άρθρου 3, παράγραφος 2, και του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13. Ειδικότερα, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται αν οι διατάξεις αυτές πρέπει να ερμηνευθούν υπό την έννοια ότι αντιτίθενται σε συγκεκριμένη εθνική νομολογία. Επομένως, το Δικαστήριο ουδέποτε κλήθηκε να ερμηνεύσει το εθνικό δίκαιο.
- 43 Από τα ανωτέρω προκύπτει ότι το δεύτερο, το τρίτο και το τέταρτο ερώτημα στην υπόθεση C-224/19 είναι παραδεκτά.

Επί του παραδεκτού του δωδέκατου ερωτήματος στην υπόθεση C-224/19

- 44 Η Caixabank αμφισβητεί το παραδεκτό του δωδέκατου ερωτήματος στην υπόθεση C-224/19 καθώς και την αρμοδιότητα του Δικαστηρίου να απαντήσει στο ερώτημα αυτό, υποστηρίζοντας, αφενός, ότι το αιτούν δικαστήριο δεν παρέθεσε τα στοιχεία που είναι χρήσιμα για να δοθεί απάντηση στο ερώτημα, ήτοι τους εθνικούς κανόνες σχετικά με την καταδίκη στα δικαστικά έξοδα και το κατά πόσον οι κανόνες αυτοί ενδέχεται να θίγουν τα δικαιώματα των καταναλωτών τα οποία εγγυάται η οδηγία 93/13, και, αφετέρου, ότι οι εθνικοί κανόνες σχετικά με τα δικαστικά έξοδα εμπίπτουν στην αρμοδιότητα των κρατών μελών.
- 45 Μολονότι όμως το αιτούν δικαστήριο όντως δεν υπέδειξε τη διάταξη του ισπανικού δικαίου που διέπει την κατανομή των εξόδων στην υπόθεση της κύριας δίκης, η Ισπανική Κυβέρνηση επισήμανε, στις γραπτές παρατηρήσεις της, ότι πρόκειται για το άρθρο 394 του LEC, του οποίου προσκόμισε το κείμενο, με αποτέλεσμα το Δικαστήριο να διαθέτει τα αναγκαία στοιχεία ώστε να αποφανθεί επί του δωδέκατου ερωτήματος στην υπόθεση C-224/19. Εξάλλου, στο μέτρο που το ερώτημα αυτό δεν αφορά την ερμηνεία ή την εφαρμογή του άρθρου 394 του LEC αλλά, κατ' ουσίαν, το ζήτημα αν το άρθρο 6, παράγραφος 1, ή το άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 πρέπει να ερμηνευθούν υπό την έννοια ότι αντιτίθενται στην εφαρμογή διατάξεως όπως το άρθρο 394 του LEC υπό τις περιστάσεις της διαφοράς της κύριας δίκης στην υπόθεση C-224/19, το Δικαστήριο είναι αρμόδιο να απαντήσει στο εν λόγω ερώτημα.

Επί της ουσίας

- 46 Εισαγωγικώς, υπενθυμίζεται ότι, κατά πάγια νομολογία, στο πλαίσιο της διαδικασίας συνεργασίας μεταξύ των εθνικών δικαστηρίων και του Δικαστηρίου την οποία θεσπίζει το άρθρο 267 ΣΛΕΕ, στο Δικαστήριο απόκειται να δώσει στο εθνικό δικαστήριο μια χρήσιμη απάντηση που να του παρέχει τη δυνατότητα επιλύσεως της διαφοράς της οποίας έχει επιληφθεί. Υπό το πρίσμα αυτό, το Δικαστήριο μπορεί να αναδιατυπώσει, εφόσον είναι αναγκαίο, τα ερωτήματα που του έχουν υποβληθεί (απόφαση της 7ης Αυγούστου 2018, Smith, C-122/17, EU:C:2018:631, σκέψη 34).
- 47 Επιπλέον, το γεγονός ότι, από τυπικής απόψεως, εθνικό δικαστήριο υπέβαλε αίτηση προδικαστικής αποφάσεως παραπέμποντας σε ορισμένες διατάξεις του δικαίου της Ένωσης δεν εμποδίζει το Δικαστήριο να του παράσχει όλα τα ερμηνευτικά στοιχεία που μπορούν να είναι χρήσιμα για την έκδοση αποφάσεως στην υπόθεση της οποίας έχει επιληφθεί, ασχέτως του αν στα υποβληθέντα ερωτήματα γίνεται μνεία των στοιχείων αυτών. Συναφώς, στο Δικαστήριο εναπόκειται να συναγάγει, από το σύνολο των στοιχείων που του παρέχει το εθνικό δικαστήριο και ιδίως από το σκεπτικό της αποφάσεως περί παραπομπής, εκείνα τα στοιχεία του δικαίου της Ένωσης που χρειάζονται ερμηνεία, λαμβανομένου υπόψη του αντικειμένου της διαφοράς (απόφαση της 29ης Σεπτεμβρίου 2016, Essent Belgium, C-492/14, EU:C:2016:732, σκέψη 43 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 48 Τα δεκαπέντε προδικαστικά ερωτήματα που υποβλήθηκαν στις δύο συνεκδικαζόμενες υποθέσεις πρέπει να χωριστούν σε πέντε κατηγορίες, εκ των οποίων η πρώτη αφορά τη ρήτρα για τα έξοδα σύστασης και εξάλειψης υποθήκης, η δεύτερη αφορά τη ρήτρα που επιβάλλει έξοδα φακέλου, η τρίτη

αφορά την ενδεχόμενη σημαντική ανισορροπία μεταξύ των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των μερών εξαιτίας μιας τέτοιας ρήτηρας, η τέταρτη αφορά τον χρονικό περιορισμό των αποτελεσμάτων της αναγνώρισεως της ακυρότητας μιας καταχρηστικής ρήτηρας και η πέμπτη αφορά το εθνικό καθεστώς για την κατανομή των δικαστικών εξόδων στο πλαίσιο των αγωγών περί αναγνώρισεως της ακυρότητας των καταχρηστικών ρητρών.

Επί του πρώτου έως έκτου ερωτήματος στην υπόθεση C-224/19 και επί αμφοτέρων των ερωτημάτων στην υπόθεση C-259/19, που αφορούν τις συνέπειες της ακυρότητας της ρήτηρας η οποία ρυθμίζει τα έξοδα σύστασης και εξάλειψης υποθήκης

- 49 Με τα ερωτήματα αυτά, τα αιτούντα δικαστήρια ζητούν, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν το άρθρο 6, παράγραφος 1, και το άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 πρέπει να ερμηνευθούν υπό την έννοια ότι, σε περίπτωση ακυρότητας καταχρηστικής συμβατικής ρήτηρας επιβάλλουσας την καταβολή από τον καταναλωτή του συνόλου των εξόδων σύστασης και εξάλειψης υποθήκης, αντιτίθενται στην απόρριψη από εθνικό δικαστήριο του αιτήματος επιστροφής στον καταναλωτή των ποσών που καταβλήθηκαν κατ' εφαρμογήν της εν λόγω ρήτηρας.
- 50 Συναφώς, επισημαίνεται ότι, κατά πάγια νομολογία, άπαξ και μια ρήτρα κριθεί καταχρηστική και, ως εκ τούτου, άκυρη, εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο, σύμφωνα με το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, να αφήσει ανεφάρμοστη τη ρήτρα αυτή ώστε να μην παράγει πλέον δεσμευτικά αποτελέσματα έναντι του καταναλωτή, εκτός και εάν αντιτίθεται σε αυτό ο καταναλωτής (βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 14ης Ιουνίου 2012, Banco Español de Crédito, C-618/10, EU:C:2012:349, σκέψη 65, και της 26ης Μαρτίου 2019, Abanca Corporación Bancaria και Bankia, C-70/17 και C-179/17, EU:C:2019:250, σκέψη 52 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 51 Επομένως, το εθνικό δικαστήριο δεν έχει την εξουσία να αναθεωρεί το περιεχόμενο των καταχρηστικών ρητρών, διότι άλλως θα συνέβαλλε στην εξάλειψη του αποτρεπτικού αποτελέσματος που ασκεί στους επαγγελματίες ο πλήρης αποκλεισμός της εφαρμογής τέτοιων καταχρηστικών ρητρών έναντι των καταναλωτών (απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2016, Gutiérrez Naranjo κ.λπ., C-154/15, C-307/15 και C-308/15, EU:C:2016:980, σκέψη 60).
- 52 Κατά συνέπεια, συμβατική ρήτρα η οποία κρίνεται καταχρηστική πρέπει καταρχήν, να θεωρείται ως ουδέποτε υπάρξασα, οπότε δεν δύναται να παράγει αποτελέσματα έναντι του καταναλωτή. Επομένως, η διαπίστωση με δικαστική απόφαση της καταχρηστικότητας μιας τέτοιας ρήτηρας πρέπει κατ' αρχήν να συνεπάγεται την αποκατάσταση της νομικής και πραγματικής καταστάσεως στην οποία θα τελούσε ο καταναλωτής αν δεν υπήρχε η εν λόγω καταχρηστική ρήτρα (απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2016, Gutiérrez Naranjo κ.λπ., C-154/15, C-307/15 και C-308/15, EU:C:2016:980, σκέψη 61).
- 53 Ειδικότερα, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι το εθνικό δικαστήριο πρέπει να συναγάγει όλες τις συνέπειες οι οποίες, κατά το εθνικό δίκαιο, απορρέουν από τη διαπίστωση της καταχρηστικότητας της επίμαχης ρήτηρας, ώστε να διασφαλίζεται ότι ο καταναλωτής δεν δεσμεύεται από αυτήν (απόφαση της 30ής Μαΐου 2013, Asbeek Brusse και de Man Garabito, C-488/11, EU:C:2013:341, σκέψη 49). Ιδίως, η υποχρέωση του εθνικού δικαστηρίου να αφήσει ανεφάρμοστη μια καταχρηστική συμβατική ρήτρα που επιβάλλει την καταβολή ποσών τα οποία κρίνεται ότι δεν οφείλονται εμπεριέχει, καταρχήν, αποτελέσματα επιστροφής αναφορικά με τα εν λόγω ποσά (απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2016, Gutiérrez Naranjo κ.λπ., C-154/15, C-307/15 και C-308/15, EU:C:2016:980, σκέψη 62).
- 54 Κατόπιν της ανωτέρω υπομνήσεως, πρέπει ακόμη να επισημανθεί ότι το γεγονός ότι συμβατική ρήτρα που κρίθηκε καταχρηστική θεωρείται ως ουδέποτε υπάρξασα μπορεί να δικαιολογήσει την εφαρμογή των ενδεχομένως υφιστάμενων διατάξεων του εθνικού δικαίου που διέπουν την κατανομή των εξόδων σύστασης και εξάλειψης υποθήκης ελλείψει συμφωνίας των μερών. Αν όμως οι διατάξεις αυτές

επιβαρύνουν τον δανειολήπτη με το σύνολο ή μέρος των εξόδων αυτών, ούτε το άρθρο 6, παράγραφος 1, ούτε το άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 αντιτίθεται στη μη επιστροφή στον καταναλωτή του μέρους των εν λόγω εξόδων το οποίο πρέπει να φέρει ο ίδιος.

- 55 Βάσει του συνόλου των ανωτέρω σκέψεων, στο πρώτο έως έκτο ερώτημα στην υπόθεση C-224/19 και σε αμφότερα τα ερωτήματα στην υπόθεση C-259/19 πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 6, παράγραφος 1, και το άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 πρέπει να ερμηνευθούν υπό την έννοια ότι, σε περίπτωση ακυρότητας καταχρηστικής συμβατικής ρήτρας επιβάλλουσας την καταβολή από τον καταναλωτή του συνόλου των εξόδων σύστασης και εξάλειψης υποθήκης, αντιτίθενται στην απόρριψη από εθνικό δικαστήριο του αιτήματος του καταναλωτή για την επιστροφή των ποσών που καταβλήθηκαν κατ' εφαρμογήν της ρήτρας αυτής, εκτός εάν οι διατάξεις του εθνικού δικαίου που θα είχαν εφαρμογή αν δεν υπήρχε η εν λόγω ρήτρα υποχρεώνουν τον καταναλωτή σε καταβολή του συνόλου ή μέρους των εξόδων αυτών.

Επί του εβδόμου, του ογδόου, του ένατου και του δέκατου ερωτήματος στην υπόθεση C-224/19 σχετικά με τον έλεγχο του καταχρηστικού χαρακτήρα και της διαφάνειας της ρήτρας που επιβάλλει την καταβολή εξόδων φακέλου

- 56 Με τα ερωτήματα αυτά, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν το άρθρο 3, το άρθρο 4, παράγραφος 2, και το άρθρο 5 της οδηγίας 93/13 πρέπει να ερμηνευθούν υπό την έννοια ότι αντιτίθενται σε εθνική νομολογία η οποία αποκλείει την εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικής ρήτρας που επιβάλλει στον καταναλωτή την καταβολή εξόδων φακέλου, με το σκεπτικό ότι τα έξοδα φακέλου αποτελούν στοιχείο του τιμήματος της συμβάσεως σύμφωνα με το άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας αυτής, ενώ συγχρόνως κρίνει ότι μια τέτοια ρήτρα πληροί την απαίτηση διαφάνειας την οποία θέτει η τελευταία αυτή διάταξη.
- 57 Εν προκειμένω, διαπιστώνεται καταρχάς ότι το αιτούν δικαστήριο υπέβαλε το έβδομο, το όγδοο, το ένατο και το δέκατο ερώτημα εκκινώντας από την παραδοχή ότι το άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 δεν έχει μεταφερθεί στην ισπανική έννομη τάξη.
- 58 Προκειμένου όμως να δοθεί απάντηση στα υποβληθέντα ερωτήματα, δεν χρειάζεται να κριθεί αν το άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 έχει όντως μεταφερθεί στην ισπανική έννομη τάξη (πρβλ., κατ' αναλογία, απόφαση της 3ης Μαρτίου 2020, Gómez del Moral Guasch, C-125/18, EU:C:2020:138, σκέψη 42).
- 59 Πράγματι, αφενός, υπενθυμίζεται ότι το άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13, σε συνδυασμό με το άρθρο της 8, επιτρέπει πάντως στα κράτη μέλη να προβλέπουν, στη νομοθεσία που μεταφέρει την οδηγία αυτή στην εσωτερική έννομη τάξη, ότι η «εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα» δεν αφορά τις ρήτρες στις οποίες αναφέρεται η διάταξη αυτή, υπό τον όρο ότι είναι διατυπωμένες κατά τρόπο σαφή και κατανοητό (πρβλ. αποφάσεις της 3ης Ιουνίου 2010, Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Madrid, C-484/08, EU:C:2010:309, σκέψη 32· της 30ής Απριλίου 2014, Kásler και Káslerné Rábai, C-26/13, EU:C:2014:282, σκέψη 41, και της 3ης Μαρτίου 2020, Gómez del Moral Guasch, C-125/18, EU:C:2020:138, σκέψη 45).
- 60 Ειδικότερα, το άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 ορίζει απλώς ότι «η εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα των ρητρών δεν αφορά ούτε τον καθορισμό του κυρίου αντικειμένου της σύμβασης ούτε το ανάλογο ή μη μεταξύ της τιμής και της αμοιβής, αφενός, και των υπηρεσιών ή αγαθών που θα παρασχεθούν ως αντάλλαγμα, αφετέρου, εφόσον οι ρήτρες αυτές είναι διατυπωμένες κατά τρόπο σαφή και κατανοητό».

- 61 Επομένως, στην υπόθεση της κύριας δίκης, μόνο σε περίπτωση που η ρήτρα περί επιβολής στον καταναλωτή της καταβολής εξόδων φακέλου αφορούσε κάποιο από τα δύο προαναφερθέντα ζητήματα θα μπορούσε να περιοριστεί ο έλεγχος του καταχρηστικού χαρακτήρα της σύμφωνα με το εν λόγω άρθρο 4, παράγραφος 2.
- 62 Συναφώς, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι συμβατικές ρήτρες οι οποίες εμπίπτουν στην έννοια του «κυρίου αντικείμενου της σύμβασης» είναι εκείνες με τις οποίες καθορίζονται οι ουσιώδεις παροχές της οικείας συμβάσεως και οι οποίες, ως τέτοιες, χαρακτηρίζουν τη σύμβαση. Αντιθέτως, οι ρήτρες που έχουν παρεπόμενο χαρακτήρα σε σχέση με εκείνες που καθορίζουν αυτή καθαυτή την ουσία της συμβατικής σχέσεως δεν είναι δυνατόν να εμπίπτουν στην εν λόγω έννοια (αποφάσεις της 20ής Σεπτεμβρίου 2017, *Andrićiuć κ.λπ.*, C-186/16, EU:C:2017:703, σκέψεις 35 και 36, και εκεί μνημονευόμενη νομολογία, και της 3ης Οκτωβρίου 2019, *Kiss και CIB Bank*, C-621/17, EU:C:2019:820, σκέψη 32).
- 63 Στο αιτούν δικαστήριο εναπόκειται να εκτιμήσει, λαμβάνοντας υπόψη τη φύση, την όλη οικονομία και τα όσα ορίζουν οι διατάξεις της οικείας συμβάσεως δανείου, καθώς και το νομικό και πραγματικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται η σύμβαση αυτή, αν η εν λόγω ρήτρα συνιστά ουσιώδες στοιχείο της επίμαχης στην κύρια δίκη συμβάσεως ενυπόθηκου δανείου (βλ., κατ' αναλογία, απόφαση της 3ης Οκτωβρίου 2019, *Kiss και CIB Bank*, C-621/17, EU:C:2019:820, σκέψη 33 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 64 Πλην όμως, προκειμένου να καθοδηγηθεί το εθνικό δικαστήριο στην εκτίμησή του, είναι χρήσιμο να διευκρινιστεί ότι το ακριβές περιεχόμενο των όρων «κύριο αντικείμενο» και «[τίμημα]», κατά την έννοια του άρθρου 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13, δεν μπορεί να καθοριστεί βάσει της έννοιας του «συνολικού κόστους της πίστωσης για τον καταναλωτή», κατά το άρθρο 3, στοιχείο ζ', της οδηγίας 2008/48/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 23ης Απριλίου 2008, για τις συμβάσεις καταναλωτικής πίστης και την κατάργηση της οδηγίας 87/102/ΕΟΚ του Συμβουλίου (ΕΕ 2008, L 133, σ. 66) (απόφαση της 26ης Φεβρουαρίου 2015, *Matei*, C-143/13, EU:C:2015:127, σκέψη 47). Τα έξοδα φακέλου δεν μπορούν να θεωρηθούν ουσιώδης παροχή ενός ενυπόθηκου δανείου απλώς και μόνο διότι περιλαμβάνονται στο συνολικό κόστος του.
- 65 Εξάλλου, από το γράμμα του άρθρου 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 προκύπτει ότι η δεύτερη κατηγορία ρητρών οι οποίες δεν υπόκεινται σε έλεγχο όσον αφορά τον ενδεχομένως καταχρηστικό χαρακτήρα τους έχει περιορισμένο εύρος, καθόσον αφορά αποκλειστικώς το ανάλογο ή μη μεταξύ του τιμήματος ή της αμοιβής που προβλέπονται και των υπηρεσιών ή των αγαθών που θα παρασχεθούν ως αντάλλαγμα, η δε εξαίρεση αυτή εξηγείται από το γεγονός ότι δεν υπάρχει κάποιος δείκτης ή νομικό κριτήριο δυνάμενο να πλαισιώσει και να κατευθύνει τον έλεγχο περί ανάλογου χαρακτήρα. Επομένως, οι ρήτρες που αφορούν την αντιπαροχή την οποία οφείλει ο καταναλωτής στον δανειστή ή επηρεάζουν το πραγματικό τίμημα το οποίο πρέπει να καταβάλει ο καταναλωτής στον δανειστή δεν εμπίπτουν, καταρχήν, στη δεύτερη αυτή κατηγορία ρητρών, εξαιρουμένου του ζητήματος αν το ποσό της αντιπαροχής ή του τιμήματος που ορίστηκε με τη σύμβαση είναι ανάλογο προς την υπηρεσία την οποία παρέχει ο δανειστής ως αντάλλαγμα (απόφαση της 3ης Οκτωβρίου 2019, *Kiss και CIB Bank*, C-621/17, EU:C:2019:820, σκέψεις 34 και 35 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 66 Αφετέρου, το Δικαστήριο έχει τονίσει ότι η απαίτηση περί σαφούς και κατανοητής διατυπώσεως η οποία προβλέπεται στο άρθρο 5 της οδηγίας 93/13 εφαρμόζεται, εν πάση περιπτώσει, ακόμη και όταν μια ρήτρα εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 4, παράγραφος 2, της εν λόγω οδηγίας και ακόμη και αν το οικείο κράτος μέλος δεν έχει μεταφέρει τη διάταξη στην εσωτερική έννομη τάξη. Η απαίτηση αυτή δεν μπορεί να περιορίζεται μόνο στον κατανοητό χαρακτήρα μιας συμβατικής ρήτρας από τυπική και γραμματική άποψη (απόφαση της 3ης Μαρτίου 2020, *Gómez del Moral Guasch*, C-125/18, EU:C:2020:138, σκέψη 46).

- 67 Αντιθέτως, δεδομένου ότι το σύστημα προστασίας που έχει θεσπίσει η οδηγία 93/13 στηρίζεται στην αντίληψη ότι ο καταναλωτής ευρίσκεται σε ασθενέστερη θέση έναντι του επαγγελματία, όσον αφορά, μεταξύ άλλων, το επίπεδο πληροφόρησης, η εν λόγω απαίτηση πρέπει να ερμηνεύεται διασταλτικώς, ήτοι υπό την έννοια ότι επιβάλλει όχι μόνον να μπορεί ο καταναλωτής να κατανοήσει τη συγκεκριμένη ρήτρα από γραμματικής απόψεως, αλλά και να εκθέτει η σύμβαση κατά τρόπο διαφανή την ακριβή λειτουργία του μηχανισμού στον οποίο παραπέμπει η επίμαχη ρήτρα καθώς και, ενδεχομένως, τη σχέση μεταξύ του συγκεκριμένου μηχανισμού και του μηχανισμού τον οποίον προβλέπουν άλλες ρήτρες, ούτως ώστε ο καταναλωτής να είναι σε θέση να εκτιμήσει, επί τη βάσει σαφών και κατανοητών κριτηρίων, τις εξ αυτών απορρέουσες οικονομικές συνέπειες για τον ίδιο (πρβλ. αποφάσεις της 30ής Απριλίου 2014, *Kásler και Káslerné Rábai*, C-26/13, EU:C:2014:282, σκέψεις 70 έως 73, της 3ης Οκτωβρίου 2019, *Kiss και CIB Bank*, C-621/17, EU:C:2019:820, σκέψη 37, και της 3ης Μαρτίου 2020, *Gómez del Moral Guasch*, C-125/18, EU:C:2020:138, σκέψη 43).
- 68 Ο σαφής και κατανοητός χαρακτήρας της επίμαχης στην κύρια δίκη ρήτρας πρέπει να εξεταστεί από το αιτούν δικαστήριο λαμβανομένων υπόψη όλων των κρίσιμων πραγματικών στοιχείων, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονται η διαφήμιση και η πληροφόρηση στις οποίες προβαίνει ο δανειστής στο πλαίσιο της διαπραγματεύσεως μιας συμβάσεως δανείου, και λαμβανομένου υπόψη του επιπέδου προσοχής που μπορεί να αναμένεται από τον μέσο καταναλωτή, ο οποίος έχει τη συνήθη πληροφόρηση και είναι ευλόγως επιμελής και ενημερωμένος (πρβλ. αποφάσεις της 30ής Απριλίου 2014, *Kásler και Káslerné Rábai*, C-26/13, EU:C:2014:282, σκέψη 74, της 26ης Φεβρουαρίου 2015, *Matei*, C-143/13, EU:C:2015:127, σκέψη 75, της 20ής Σεπτεμβρίου 2017, *Andriciuc κ.λπ.*, C-186/16, EU:C:2017:703, σκέψεις 46 και 47, και της 3ης Μαρτίου 2020, *Gómez del Moral Guasch*, C-125/18, EU:C:2020:138, σκέψη 46).
- 69 Επομένως, το άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13, καθώς και το άρθρο της 5, αντιτίθενται σε νομολογία κατά την οποία μια συμβατική ρήτρα θεωρείται αυτή καθεαυτήν διαφανής, χωρίς να απαιτείται εξέταση όπως αυτή που περιγράφηκε στην προηγούμενη σκέψη.
- 70 Υπό τις συνθήκες αυτές, εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο να εξακριβώσει, λαμβάνοντας υπόψη το σύνολο των περιστάσεων υπό τις οποίες συνήφθη η σύμβαση, αν το χρηματοπιστωτικό ίδρυμα γνωστοποίησε στον καταναλωτή επαρκή στοιχεία ώστε αυτός να λάβει γνώση του περιεχομένου και της λειτουργίας της ρήτρας που του επιβάλλει την καταβολή εξόδων φακέλου, καθώς και τον ρόλο της στο πλαίσιο της συμβάσεως δανείου. Κατ' αυτόν τον τρόπο, ο καταναλωτής θα έχει επίγνωση των λόγων οι οποίοι δικαιολογούν την αμοιβή που αντιστοιχεί στα έξοδα φακέλου (βλ., κατ' αναλογία, απόφαση της 26ης Φεβρουαρίου 2015, *Matei*, C-143/13, EU:C:2015:127, σκέψη 77) και θα δύναται επομένως να εκτιμήσει το περιεχόμενο της δεσμεύσεως που αναλαμβάνει και, ιδίως, το συνολικό κόστος της εν λόγω συμβάσεως.
- 71 Βάσει του συνόλου των ανωτέρω σκέψεων, στο έβδομο, στο όγδοο, στο ένατο και στο δέκατο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 3, το άρθρο 4, παράγραφος 2, και το άρθρο 5 της οδηγίας 93/13 πρέπει να ερμηνευθούν υπό την έννοια ότι συμβατικές ρήτρες οι οποίες εμπίπτουν στην έννοια του «κυρίου αντικειμένου της σύμβασης» είναι εκείνες με τις οποίες καθορίζονται οι ουσιώδεις παροχές της οικείας συμβάσεως και οι οποίες, ως τέτοιες, χαρακτηρίζουν τη σύμβαση. Αντιθέτως, οι ρήτρες που έχουν παρεπόμενο χαρακτήρα σε σχέση με εκείνες που καθορίζουν αυτή καθαυτή την ουσία της συμβατικής σχέσεως δεν είναι δυνατόν να εμπίπτουν στην εν λόγω έννοια. Το γεγονός ότι τα έξοδα φακέλου περιλαμβάνονται στο συνολικό κόστος ενός ενυπόθηκου δανείου δεν σημαίνει ότι συνιστούν ουσιώδη παροχή του δανείου αυτού. Εν πάση περιπτώσει, το δικαστήριο του κράτους μέλους οφείλει να ελέγξει τον σαφή και κατανοητό χαρακτήρα συμβατικής ρήτρας αφορώσας το κύριο αντικείμενο της συμβάσεως, ανεξαρτήτως μεταφοράς του άρθρου 4, παράγραφος 2, της ως άνω οδηγίας στην έννομη τάξη του εν λόγω κράτους μέλους.

Επί του ενδέκατου ερωτήματος σχετικά με τυχόν σημαντική ανισορροπία των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των μερών εξαιτίας ρήτρας που επιβάλλει την καταβολή εξόδων φακέλου

- 72 Με το ενδέκατο ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο στην υπόθεση C-224/19 ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν το άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι ρήτρα συμβάσεως δανείου συναφθείσας μεταξύ καταναλωτή και χρηματοπιστωτικού ιδρύματος η οποία επιβάλλει στον καταναλωτή την καταβολή εξόδων φακέλου δημιουργεί εις βάρος του καταναλωτή, παρά την απαίτηση καλής πίστης, σημαντική ανισορροπία μεταξύ των απορρεόντων εκ της συμβάσεως δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των μερών, σε περίπτωση που το χρηματοπιστωτικό ίδρυμα δεν αποδεικνύει ότι τα έξοδα φακέλου αντιστοιχούν σε όντως παρασχεθείσες υπηρεσίες και πραγματοποιηθέντα έξοδα.
- 73 Συναφώς, υπενθυμίζεται ευθύς εξ αρχής ότι, κατά πάγια νομολογία, η αρμοδιότητα του Δικαστηρίου αφορά τόσο την ερμηνεία της έννοιας «καταχρηστική ρήτρα», όπως χρησιμοποιείται στο άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, όσο και τα κριτήρια που το εθνικό δικαστήριο μπορεί ή πρέπει να εφαρμόζει κατά την εξέταση συμβατικής ρήτρας υπό το πρίσμα των διατάξεων της ως άνω οδηγίας, εξυπακουσμένου ότι στο εν λόγω δικαστήριο εναπόκειται να αποφανθεί, λαμβάνοντας υπόψη τα κριτήρια αυτά, επί του συγκεκριμένου χαρακτηρισμού ορισμένης συμβατικής ρήτρας βάσει των ιδιαίτερων περιστάσεων της υπό κρίση υποθέσεως. Εξ αυτού συνάγεται ότι το Δικαστήριο πρέπει να παράσχει στο αιτούν δικαστήριο απλώς και μόνον στοιχεία τα οποία το τελευταίο οφείλει να λάβει υπόψη κατά την εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα της οικείας ρήτρας (απόφαση της 3ης Οκτωβρίου 2019, Kiss και CIB Bank, C-621/17, EU:C:2019:820, σκέψη 47 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 74 Όσον αφορά το ζήτημα εάν υπάρχει συμμόρφωση προς την απαίτηση καλής πίστης κατά την έννοια του άρθρου 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, διαπιστώνεται ότι, βάσει της δέκατης έκτης αιτιολογικής σκέψεως της οδηγίας αυτής, το εθνικό δικαστήριο πρέπει, προς τον σκοπό αυτό, να εξακριβώσει αν ο επαγγελματίας, συναλλασσόμενος με έντιμο και δίκαιο τρόπο με τον καταναλωτή, μπορούσε ευλόγως να αναμένει ότι ο καταναλωτής θα δεχθεί μια τέτοια ρήτρα κατόπιν ατομικής διαπραγματεύσεως (απόφαση της 3ης Οκτωβρίου 2019, Kiss και CIB Bank, C-621/17, EU:C:2019:820, σκέψη 50).
- 75 Όσον αφορά την ενδεχόμενη ύπαρξη σημαντικής ανισορροπίας, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι αυτή μπορεί να προκύψει από μόνη την αρκούντως σοβαρή επιδείνωση της νομικής καταστάσεως στην οποία περιάγουν οι εφαρμοστέες εθνικές διατάξεις τον καταναλωτή, ως συμβαλλόμενο στην επίμαχη σύμβαση, είτε αυτή λαμβάνει τη μορφή περιορισμού του περιεχομένου των δικαιωμάτων που αντλεί σύμφωνα με τις διατάξεις αυτές από τη σύμβαση, είτε τη μορφή εμποδίου στην άσκησή τους, ή ακόμη τη μορφή επιβαρύνσεως του με πρόσθετη υποχρέωση, την οποία δεν προβλέπουν οι εθνικοί κανόνες (απόφαση της 3ης Οκτωβρίου 2019, Kiss και CIB Bank, C-621/17, EU:C:2019:820, σκέψη 51).
- 76 Εξάλλου, από το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 προκύπτει ότι ο καταχρηστικός χαρακτήρας μιας συμβατικής ρήτρας εκτιμάται αφού ληφθούν υπόψη η φύση των αγαθών ή των υπηρεσιών που αποτελούν αντικείμενο της συμβάσεως και όλες οι κατά τον χρόνο της συνάψεως της συμβάσεως περιστάσεις που περιέβαλαν την εν λόγω σύναψη, καθώς και όλες οι υπόλοιπες ρήτρες της συμβάσεως ή άλλης συμβάσεως από την οποία αυτή εξαρτάται (απόφαση της 3ης Οκτωβρίου 2019, Kiss και CIB Bank, C-621/17, EU:C:2019:820, σκέψη 52).
- 77 Στο αιτούν δικαστήριο εναπόκειται να εκτιμήσει τον ενδεχομένως καταχρηστικό χαρακτήρα της επίμαχης στην κύρια δίκη ρήτρας υπό το πρίσμα των κριτηρίων αυτών.
- 78 Συναφώς, πρέπει να ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι, όπως προκύπτει από τα στοιχεία που παρέσχε το αιτούν δικαστήριο, κατά τον νόμο 2/2009, οι προμήθειες ή τα έξοδα που καταλογίζονται στον πελάτη πρέπει να αντιστοιχούν σε πράγματι παρασχεθείσες υπηρεσίες ή σε πραγματοποιηθέντα έξοδα. Επομένως, ρήτρα η οποία θα είχε ως αποτέλεσμα την απαλλαγή του επαγγελματία από την

υποχρέωση να αποδείξει την πλήρωση των προϋποθέσεων αυτών ως προς τα έξοδα φακέλου θα μπορούσε, υπό την επιφύλαξη ελέγχου από το αιτούν δικαστήριο υπό το πρίσμα του συνόλου των ρητρών της συμβάσεως, να επηρεάσει δυσμενώς τη νομική κατάσταση του καταναλωτή και, κατά συνέπεια, να δημιουργήσει εις βάρος του σημαντική ανισορροπία, παρά την απαίτηση καλής πίστης.

- 79 Λαμβανομένων υπόψη των ανωτέρω σκέψεων, στο ενδέκατο ερώτημα στην υπόθεση C-224/19 πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι ρήτρα συμβάσεως δανείου συναφθείσας μεταξύ καταναλωτή και χρηματοπιστωτικού ιδρύματος η οποία επιβάλλει στον καταναλωτή την καταβολή εξόδων φακέλου είναι ικανή να δημιουργήσει εις βάρος του καταναλωτή, παρά την απαίτηση καλής πίστης, σημαντική ανισορροπία μεταξύ των απορροεόντων εκ της συμβάσεως δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των μερών, σε περίπτωση που το χρηματοπιστωτικό ίδρυμα δεν αποδεικνύει ότι τα έξοδα φακέλου αντιστοιχούν σε όντως παρασχεθείσες υπηρεσίες και πραγματοποιηθέντα έξοδα, στοιχείο το οποίο εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να ελέγξει.

Επί του δέκατου τρίτου ερωτήματος στην υπόθεση C-224/19 σχετικά με τον περιορισμό των αποτελεσμάτων της ακυρότητας καταχρηστικής ρήτρας διά της προβλέψεως χρόνου παραγραφής

- 80 Με το δέκατο τρίτο ερώτημά του στην υπόθεση C-224/19, το οποίο πρέπει να εξεταστεί πριν από το δωδέκατο ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν το άρθρο 6, παράγραφος 1, και το άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 πρέπει να ερμηνευθούν υπό την έννοια ότι δεν αντιτίθενται σε εθνική νομολογία κατά την οποία η άσκηση αγωγής με αίτημα την εφαρμογή των σχετικών με την επιστροφή αποτελεσμάτων της αναγνώρισης της ακυρότητας καταχρηστικής συμβατικής ρήτρας υπόκειται σε παραγραφή, μολονότι, δυνάμει της εθνικής νομοθεσίας, η αγωγή αναγνώρισης της ακυρότητας καταχρηστικής συμβατικής ρήτρας δεν υπόκειται σε παραγραφή.
- 81 Συναφώς, υπενθυμίζεται ότι η προστασία την οποία παρέχει η οδηγία 93/13 στους καταναλωτές αντιτίθεται σε εθνική κανονιστική ρύθμιση η οποία απαγορεύει στο εθνικό δικαστήριο, μετά την πάροδο αποκλειστικής προθεσμίας, να λαμβάνει υπόψη τον καταχρηστικό χαρακτήρα ρήτρας που έχει περιληφθεί σε σύμβαση μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή (απόφαση της 21ης Νοεμβρίου 2002, Cofidis, C-473/00, EU:C:2002:705, σκέψη 38).
- 82 Εντούτοις, το Δικαστήριο έχει ήδη δεχθεί ότι η προστασία του καταναλωτή δεν είναι απόλυτη (απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2016, Gutiérrez Naranjo κ.λπ., C-154/15, C-307/15 και C-308/15, EU:C:2016:980, σκέψη 68) και ότι ο καθορισμός ευλόγων αποκλειστικών προθεσμιών για την άσκηση ενδίκων βοηθημάτων για λόγους ασφάλειας δικαίου είναι σύμφωνος με το δίκαιο της Ένωσης (αποφάσεις της 6ης Οκτωβρίου 2009, Asturcom Telecomunicaciones, C-40/08, EU:C:2009:615, σκέψη 41, και της 21ης Δεκεμβρίου 2016, Gutiérrez Naranjo κ.λπ., C-154/15, C-307/15 και C-308/15, EU:C:2016:980, σκέψη 69).
- 83 Συναφώς, επισημαίνεται ότι, ελλείψει σχετικής ειδικής νομοθεσίας της Ένωσης, οι λεπτομερείς κανόνες εφαρμογής της προστασίας των καταναλωτών, την οποία προβλέπει το άρθρο 6, παράγραφος 1, και το άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, εμπίπτουν στην εσωτερική έννομη τάξη των κρατών μελών δυνάμει της αρχής της δικονομικής αυτονομίας τους. Εντούτοις, οι κανόνες αυτοί δεν μπορούν να είναι λιγότερο ευνοϊκοί από εκείνους που διέπουν παρόμοιες καταστάσεις εσωτερικής φύσεως (αρχή της ισοδυναμίας) ούτε να διαμορφώνονται κατά τρόπο που να καθιστούν πρακτικώς αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερή την άσκηση των δικαιωμάτων που απονέμει η έννομη τάξη της Ένωσης (αρχή της αποτελεσματικότητας) (πρβλ., μεταξύ άλλων, απόφαση της 26ης Οκτωβρίου 2006, Mostaza Claro, C-168/05, EU:C:2006:675, σκέψη 24 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

- 84 Επομένως, το δίκαιο της Ένωσης δεν αντιτίθεται σε εθνική νομοθεσία κατά την οποία, ενώ η αγωγή αναγνώρισης της ακυρότητας καταχρηστικής ρήτρας περιλαμβανόμενης σε σύμβαση μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή δεν υπόκειται σε παραγραφή, η αγωγή με αίτημα την εφαρμογή των περί επιστροφής αποτελεσμάτων της εν λόγω αναγνώρισεως υπόκειται σε παραγραφή, υπό την επιφύλαξη της τήρησης των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας.
- 85 Όσον αφορά, ειδικότερα, την τήρηση της αρχής της αποτελεσματικότητας, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι κάθε περίπτωση στην οποία τίθεται το ζήτημα αν εθνική δικονομική διάταξη καθιστά αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερή την εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης πρέπει να εξετάζεται λαμβανομένης υπόψη της θέσεως της διατάξεως αυτής στην όλη διαδικασία ενώπιον των διαφόρων εθνικών οργάνων, της εξελίξεως της διαδικασίας και των ιδιαιτεροτήτων της. Υπό το πρίσμα αυτό, πρέπει να λαμβάνονται υπόψη, εφόσον παρίσταται ανάγκη, οι αρχές που αποτελούν τη βάση του εθνικού δικαιοδοτικού συστήματος, όπως η προστασία των δικαιωμάτων άμυνας, η αρχή της ασφάλειας δικαίου και η εύρυθμη διεξαγωγή της διαδικασίας (απόφαση της 26ης Ιουνίου 2019, Addiko Bank, C-407/18, EU:C:2019:537, σκέψη 48 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 86 Στην υπόθεση της κύριας δίκης, το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι τίθεται ζήτημα ενδεχόμενης ισχύος της πενταετούς παραγραφής του άρθρου 1964, παράγραφος 2, του Αστικού Κώδικα στην περίπτωση της αγωγής με την οποία ζητείται η εφαρμογή των σχετικών με την επιστροφή αποτελεσμάτων της αναγνώρισεως της ακυρότητας μιας καταχρηστικής ρήτρας συμβάσεως ενυπόθηκου δανείου.
- 87 Στο μέτρο που τριετείς (απόφαση της 15ης Απριλίου 2010, Barth, C-542/08, EU:C:2010:193, σκέψη 28) ή διετείς (απόφαση της 15ης Δεκεμβρίου 2011, Banca Antoniana Popolare Veneta, C-427/10, EU:C:2011:844, σκέψη 25) προθεσμίες παραγραφής κρίθηκαν από τη νομολογία του Δικαστηρίου ως σύμφωνες προς την αρχή της αποτελεσματικότητας, πρέπει να γίνει δεκτό ότι πενταετής παραγραφή για την αγωγή με αίτημα την εφαρμογή των σχετικών με την επιστροφή αποτελεσμάτων της αναγνώρισεως της ακυρότητας καταχρηστικής ρήτρας δεν δύναται καταρχήν, υπό την επιφύλαξη της εκτιμήσεως, από το αιτούν δικαστήριο, των παρατιθέμενων στη σκέψη 85 της παρούσας αποφάσεως στοιχείων, να καταστήσει πρακτικώς αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερή την άσκηση των δικαιωμάτων που απονέμει η οδηγία 93/13.
- 88 Το αιτούν δικαστήριο διερωτάται επίσης, κατ' ουσίαν, αν είναι συμβατή με την αρχή της αποτελεσματικότητας, σε συνδυασμό με την αρχή της ασφάλειας δικαίου, εθνική νομολογία κατά την οποία η πενταετής παραγραφή στην οποία υπόκειται η άσκηση αγωγής με αίτημα την εφαρμογή των σχετικών με την επιστροφή αποτελεσμάτων της αναγνώρισεως της ακυρότητας καταχρηστικής συμβατικής ρήτρας αρχίζει να τρέχει από της συνάψεως της συμβάσεως στην οποία περιλαμβάνεται η ρήτρα αυτή.
- 89 Από την απόφαση περί παραπομπής προκύπτει ότι η εν λόγω παραγραφή, την οποία προβλέπει το άρθρο 1964, παράγραφος 2, του Αστικού Κώδικα, άρχεται από της συνάψεως συμβάσεως ενυπόθηκου δανείου στην οποία περιλαμβάνεται καταχρηστική ρήτρα, πράγμα το οποίο εναπόκειται πάντως στο αιτούν δικαστήριο να ελέγξει.
- 90 Συναφώς, πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι είναι δυνατόν οι καταναλωτές να αγνοούν τον καταχρηστικό χαρακτήρα ρήτρας περιλαμβανόμενης σε σύμβαση ενυπόθηκου δανείου ή να μην αντιλαμβάνονται την έκταση των δικαιωμάτων τους που απορρέουν από την οδηγία 93/13 (πρβλ. απόφαση της 13ης Σεπτεμβρίου 2018, Profi Credit Polska, C-176/17, EU:C:2018:711, σκέψη 69).
- 91 Η εφαρμογή πενταετούς παραγραφής η οποία αρχίζει να τρέχει από της συνάψεως της συμβάσεως, στο μέτρο που συνεπάγεται ότι ο καταναλωτής μπορεί να ζητήσει την επιστροφή των ποσών που κατέβαλε σε εκτέλεση συμβατικής ρήτρας η οποία κρίθηκε καταχρηστική μόνον κατά τα πρώτα πέντε έτη μετά την υπογραφή της συμβάσεως, ανεξαρτήτως του αν γνώριζε ή μπορούσε ευλόγως να γνωρίζει

την καταχρηστικότητα της ρήτρας αυτής, δύναται να καταστήσει υπερβολικά δυσχερή την άσκηση των δικαιωμάτων που ο καταναλωτής αντλεί από την οδηγία 93/13 και, ως εκ τούτου, να παραβιάσει την αρχή της αποτελεσματικότητας, σε συνδυασμό με την αρχή της ασφάλειας δικαίου.

- 92 Βάσει του συνόλου των ανωτέρω σκέψεων, στο δέκατο τρίτο ερώτημα στην υπόθεση C-224/19 πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 6, παράγραφος 1, και το άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, πρέπει να ερμηνευθούν υπό την έννοια ότι δεν αντιτίθενται στο να υπόκειται σε παραγραφή η άσκηση αγωγής με αίτημα την εφαρμογή των σχετικών με την επιστροφή αποτελεσμάτων της αναγνώρισεως της ακυρότητας καταχρηστικής συμβατικής ρήτρας, υπό την προϋπόθεση ότι το χρονικό σημείο ενάρξεως της παραγραφής καθώς και η διάρκειά της δεν καθιστούν πρακτικώς αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερή την άσκηση του δικαιώματος του καταναλωτή να ζητήσει την εν λόγω επιστροφή.

Επί του δωδέκατου ερωτήματος στην υπόθεση C-224/19 σχετικά με τη συμβατότητα του νομικού καθεστώτος κατανομής των εξόδων με την οδηγία 93/13

- 93 Με το δωδέκατο ερώτημά του στην υπόθεση C-224/19, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν το άρθρο 6, παράγραφος 1, και το άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 πρέπει να ερμηνευθούν υπό την έννοια ότι αντιτίθενται σε καθεστώς που επιτρέπει να επιβαρύνεται ο καταναλωτής με μέρος των δικαστικών εξόδων ανάλογα με το ύψος των αχρεωστήτως καταβληθέντων ποσών που του επιστρέφονται κατόπιν της αναγνώρισεως της ακυρότητας συμβατικής ρήτρας λόγω του καταχρηστικού χαρακτήρα της.
- 94 Ειδικότερα, από τα στοιχεία της ενώπιον του Δικαστηρίου δικογραφίας προκύπτει ότι η εφαρμογή του άρθρου 394 του LEC θα μπορούσε να έχει ως αποτέλεσμα να μην καταδικαστεί ο επαγγελματίας στο σύνολο των δικαστικών εξόδων σε περίπτωση που γίνεται μεν πλήρως δεκτή η αγωγή καταναλωτή για την αναγνώριση της ακυρότητας καταχρηστικής συμβατικής ρήτρας, αλλά γίνεται μερικώς μόνο δεκτή η αγωγή περί επιστροφής ποσών καταβληθέντων δυνάμει της ρήτρας αυτής.
- 95 Συναφώς, από τη νομολογία που παρατίθεται στη σκέψη 83 της παρούσας αποφάσεως προκύπτει ότι η κατανομή των εξόδων ένδικης διαδικασίας ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων εμπίπτει στη δικονομική αυτονομία των κρατών μελών, υπό την επιφύλαξη της τηρήσεως των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας.
- 96 Συναφώς, επισημαίνεται ότι από κανένα στοιχείο της ενώπιον του Δικαστηρίου δικογραφίας δεν διαπιστώνεται ότι το εν λόγω καθεστώς εφαρμόζεται με διαφορετικό τρόπο αναλόγως του αν το κρίσιμο δικαίωμα απονέμεται από το δίκαιο της Ένωσης ή από το εθνικό δίκαιο. Είναι όμως αναγκαίο να κριθεί κατά πόσον συμβιβάζεται με την αρχή της αποτελεσματικότητας η επιβάρυνση του καταναλωτή με τα δικαστικά έξοδα ανάλογα με τα ποσά που του επιστράφηκαν, ενώ έχει δικαιωθεί όσον αφορά την καταχρηστικότητα της επίμαχης ρήτρας.
- 97 Το ζήτημα της τηρήσεως της αρχής της αποτελεσματικότητας πρέπει να εκτιμηθεί υπό το πρίσμα των στοιχείων που υπομνήσθηκαν στη σκέψη 85 της παρούσας αποφάσεως.
- 98 Εν προκειμένω, η οδηγία 93/13 παρέχει στον καταναλωτή το δικαίωμα να προσφύγει σε δικαστήριο προκειμένου να διαπιστωθεί η καταχρηστικότητα συμβατικής ρήτρας και να αποκλειστεί η εφαρμογή της. Πλην όμως το να εξαρτάται ο τρόπος κατανομής των δικαστικών εξόδων μόνον από τα ποσά που καταβλήθηκαν αχρεωστήτως και των οποίων διατάσσεται η επιστροφή μπορεί να αποθαρρύνει τον καταναλωτή από την άσκηση του εν λόγω δικαιώματος, δεδομένων των εξόδων που συνεπάγεται η άσκηση αγωγής (πρβλ. απόφαση της 13ης Σεπτεμβρίου 2018, Profi Credit Polska, C-176/17, EU:C:2018:711, σκέψη 69).

99 Βάσει του συνόλου των ανωτέρω σκέψεων, στο δωδέκατο ερώτημα στην υπόθεση C-224/19 πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 6, παράγραφος 1, και το άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, καθώς και η αρχή της αποτελεσματικότητας, πρέπει να ερμηνευθούν υπό την έννοια ότι αντιτίθενται σε καθεστώς που επιτρέπει να επιβαρύνεται ο καταναλωτής με μέρος των δικαστικών εξόδων ανάλογα με το ύψος των αχρεωστήτως καταβληθέντων ποσών που του επιστρέφονται κατόπιν της αναγνώρισης της ακυρότητας συμβατικής ρήτηρας λόγω του καταχρηστικού χαρακτήρα της, δεδομένου ότι ένα τέτοιο καθεστώς δημιουργεί σημαντικό εμπόδιο ικανό να αποτρέψει τους καταναλωτές από το να ασκήσουν το δικαίωμα σε αποτελεσματικό δικαστικό έλεγχο του ενδεχομένως καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικών ρητρών το οποίο τους απονέμει η οδηγία 93/13.

Επί των δικαστικών εξόδων

100 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπύπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (τέταρτο τμήμα) αποφαινεται:

- 1) Το άρθρο 6, παράγραφος 1, και το άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 1993, σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές, πρέπει να ερμηνευθούν υπό την έννοια ότι, σε περίπτωση ακυρότητας καταχρηστικής συμβατικής ρήτηρας επιβάλλουσας την καταβολή από τον καταναλωτή του συνόλου των εξόδων σύστασης και εξάλειψης υποθήκης, αντιτίθενται στην απόρριψη από εθνικό δικαστήριο του αιτήματος του καταναλωτή για την επιστροφή των ποσών που καταβλήθηκαν κατ' εφαρμογήν της ρήτηρας αυτής, εκτός εάν οι διατάξεις του εθνικού δικαίου που θα είχαν εφαρμογή αν δεν υπήρχε η εν λόγω ρήτρα υποχρεώνουν τον καταναλωτή σε καταβολή του συνόλου ή μέρους των εξόδων αυτών.
- 2) Το άρθρο 3, το άρθρο 4, παράγραφος 2, και το άρθρο 5 της οδηγίας 93/13 πρέπει να ερμηνευθούν υπό την έννοια ότι συμβατικές ρήτρες οι οποίες εμπίπτουν στην έννοια του «κυρίου αντικειμένου της σύμβασης» είναι εκείνες με τις οποίες καθορίζονται οι ουσιώδεις παροχές της οικείας σύμβασης και οι οποίες, ως τέτοιες, χαρακτηρίζουν τη σύμβαση. Αντιθέτως, οι ρήτρες που έχουν παρεπόμενο χαρακτήρα σε σχέση με εκείνες που καθορίζουν αυτή καθεαυτήν την ουσία της συμβατικής σχέσεως δεν είναι δυνατόν να εμπίπτουν στην εν λόγω έννοια. Το γεγονός ότι τα έξοδα φακέλου περιλαμβάνονται στο συνολικό κόστος ενός ενυπόθηκου δανείου δεν σημαίνει ότι συνιστούν ουσιώδη παροχή του δανείου αυτού. Εν πάση περιπτώσει, το δικαστήριο του κράτους μέλους οφείλει να ελέγξει τον σαφή και κατανοητό χαρακτήρα συμβατικής ρήτηρας αφορώσας το κύριο αντικείμενο της σύμβασης, ανεξαρτήτως μεταφοράς του άρθρου 4, παράγραφος 2, της ως άνω οδηγίας στην έννομη τάξη του εν λόγω κράτους μέλους.
- 3) Το άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι ρήτρα σύμβασης δανείου συναφθείσας μεταξύ καταναλωτή και χρηματοπιστωτικού ιδρύματος η οποία επιβάλλει στον καταναλωτή την καταβολή εξόδων φακέλου είναι ικανή να δημιουργήσει εις βάρος του καταναλωτή, παρά την απαίτηση καλής πίστης, σημαντική ανισορροπία μεταξύ των απορρεόντων εκ της σύμβασης δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των μερών, σε περίπτωση που το χρηματοπιστωτικό ίδρυμα δεν αποδεικνύει ότι τα έξοδα φακέλου αντιστοιχούν σε όντως παρασχεθείσες υπηρεσίες και πραγματοποιηθέντα έξοδα, στοιχείο το οποίο εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να ελέγξει.

- 4) Το άρθρο 6, παράγραφος 1, και το άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 πρέπει να ερμηνευθούν υπό την έννοια ότι δεν αντιτίθενται στο να υπόκειται σε παραγραφή η άσκηση αγωγής με αίτημα την εφαρμογή των σχετικών με την επιστροφή αποτελεσμάτων της αναγνώρισεως της ακυρότητας καταχρηστικής συμβατικής ρήτηρας, υπό την προϋπόθεση ότι το χρονικό σημείο ενάρξεως της παραγραφής καθώς και η διάρκειά της δεν καθιστούν πρακτικώς αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερή την άσκηση του δικαιώματος του καταναλωτή να ζητήσει την εν λόγω επιστροφή.
- 5) Το άρθρο 6, παράγραφος 1, και το άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, καθώς και η αρχή της αποτελεσματικότητας, πρέπει να ερμηνευθούν υπό την έννοια ότι αντιτίθενται σε καθεστώς που επιτρέπει να επιβαρύνεται ο καταναλωτής με μέρος των δικαστικών εξόδων ανάλογα με το ύψος των αχρεωστήτως καταβληθέντων ποσών που του επιστρέφονται κατόπιν της αναγνώρισεως της ακυρότητας συμβατικής ρήτηρας λόγω του καταχρηστικού χαρακτήρα της, δεδομένου ότι ένα τέτοιο καθεστώς δημιουργεί σημαντικό εμπόδιο ικανό να αποτρέψει τους καταναλωτές από το να ασκήσουν το δικαίωμα σε αποτελεσματικό δικαστικό έλεγχο του ενδεχομένως καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικών ρητρών το οποίο τους απονέμει η οδηγία 93/13.

(υπογραφές)